

บทที่ 4

สถานการณ์และศักยภาพของการผลิตพืชสมุนไพรในภาคเหนือตอนบน

วัตถุดิบสมุนไพร ในธรรมชาตินับเป็นแหล่งผลิตพืชสมุนไพรที่มีคุณค่า เพราะป่ามีความหลากหลายของพันธุ์พืช ใช้เป็นแหล่งของอาหาร ยา และเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ นอกจากนี้ในป่ายังมีพืชสมุนไพรบริเวณ หมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดชายป่า ใกล้เคียงป่า หรือพื้นที่ที่เคยเป็นป่ามาก่อน พืชสมุนไพรยังมีการปลูกไว้ใช้ในวัตถุประสงค์ด้านต่างๆ เช่น เพื่อการใช้ในครัวเรือน การขายและการใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตยา

การศึกษาสถานการณ์และศักยภาพของการผลิตสมุนไพรล้านนา จะนำเสนอผลการศึกษาในประเด็นดังนี้

- 4.1 การผลิตวัตถุดิบพืชสมุนไพรในบริเวณภาคเหนือตอนบน
- 4.2 การส่งเสริมการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร
- 4.3 สถานการณ์และศักยภาพในการผลิต ผลิตภัณฑ์สุขภาพจากพืชสมุนไพร
- 4.4 สถานการณ์การค้าวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์สมุนไพร

4.1 การผลิตวัตถุดิบพืชสมุนไพรในบริเวณภาคเหนือตอนบน

การผลิตวัตถุดิบพืชสมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติคือจากป่าหมายถึงพืชสมุนไพรได้มาจากป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ นอกจากนี้พืชสมุนไพรยังมีการปลูกเพื่อใช้ ขายและอื่นๆ ดังรายละเอียดคือ

การผลิตวัตถุดิบสมุนไพรจากธรรมชาติ จากการสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ทั้งที่ได้เลือกพื้นที่สำรวจโดยผู้วิจัยเอง (วิธีการสำรวจได้ในบทที่3) และรวบรวมข้อมูลการสำรวจของสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ องค์การสวนพฤกษศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2546-2547 ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ น่าน และลำพูน โดยสำรวจบริเวณหัวไร่ ปลายนา ที่รกร้าง ชายป่า และที่ในบริเวณบ้านของหมอพื้นบ้านที่มีการปลูก ได้ชนิดและปริมาณสมุนไพร ที่นำมาใช้เป็นยาของหมอพื้นบ้านจำนวน 702 ชนิด โดยสามารถจัดประเภทและส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ทางยาได้ดังตารางที่1 ทั้งนี้ชื่อพืชสมุนไพรที่ปรากฏเป็นชื่อ

เรียกทั่วไป เนื่องจากมุ่งเน้นศักยภาพของสมุนไพรจึงไม่ได้มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ ในส่วนของรายละเอียดคุณในภาคผนวก

ตาราง 4.1 สรุปข้อมูลการสำรวจพืชสมุนไพรที่พบ 702 ชนิดพันธุ์

ลำดับที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
1	กกรังกา	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
2	กรคน้ำ (หญ้าขี้ฉี่)	พืชล้มลุก	ทั้งต้น ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
3	กรวยป่า (สีเสื่อหลวง)	ไม้พุ่ม	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
4	กระเจียว	หัว-เหง้า	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
5	กระเจียบแดง	ไม้พุ่ม	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
6	กระเจาะ	ไม้ยืนต้น	กิ่ง ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
7	กระเทียม	พืชล้มลุก	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
8	กระแตไต่ไม้	เฟิร์น	ทุกส่วน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
9	กระโดน	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
10	กระชาย	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
11	กะทงลายป่า	ไม้เถา	เถา เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
12	กำปิต กะทือ	หัว-เหง้า	ดอก หัว ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
13	กวางเขยี่	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
14	กวางแฉะ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
15	ก้อมัน ก่อจน	ไม้ยืนต้น	เนื้อผล เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
16	กระดังงา	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
17	กระดุกไก่อดำ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
18	ขาไก่อดำ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
19	กระเพราป่า	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
20	กระเพราญวน	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
21	กระดุกไก่อขาว	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
22	กระต๊อบขอบ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
23	กล้วยน้ำว้า	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
24	กล้วยป่า	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
25	กฤษณา	ไม้ยืนต้น	ต้น เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
26	กล้วยไม้ (บวบลม)	ไม้เลื้อย	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
30	กวาวขาว	ไม้เถา	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
31	กวาวตัน	ไม้ยืนต้น	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
32	กวาวเลือด	หัว-เหง้า	เครือ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
33	กอมขม	ไม้ยืนต้น	เปลือกและใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
34	กอมฝาด	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
35	ก้องแกบเขียว	ไม้เถา	ราก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
36	กะเม็ง	หญ้า	ทั้งต้น ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
37	กะเพรา	ไม้พุ่ม	ใบ ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
38	กัลปพฤกษ์	ไม้ยืนต้น	เนื้อในฝัก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
39	กาแก่ด (การะเกด)	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
40	ก้างป่าแดง	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
41	ก้างป่าขาว	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
42	กาชะลียง (ปีบ)	ไม้ยืนต้น	ราก ต้น เปลือก ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
43	กาฝากทับทิม	กาฝาก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
44	กาฝากต้นแสลงใจ	กาฝาก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
45	ก้างเขา	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
46	ก้องแกบ	ไม้เถา	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
47	กาสามปีก	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
48	กำแพงเจ็ดชั้น	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
49	กำลังช้างเผือก	ไม้ยืนต้น	ต้น ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
50	กำลังช้างสาร	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
51	กำลังเสือโคร่ง	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
52	กำยาน	ไม้ยืนต้น	ชัน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
53	กิบฆ่าดม <i>Agiopteris evexta</i> Hoffm.	ไม้จำพวกหัว	ราก ใบ หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
54	กิบม้าลมเครือ	ไม้เลื้อย	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
55	กุ่ม	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
56	กุ่มน้ำ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
57	กุ่มบก	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
58	กำปอง	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
59	กูดเวียน กูดอ้อม	เฟิร์น	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
60	กูดคำ	เฟิร์น	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
61	กูดิน	เฟิร์น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
62	เกล็ดปลาซ่อน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
63	เกล็ดปลาหมอ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
64	เกล็ดเขาควาย	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
65	แกขาว, แกป่า	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
66	แก้วเมืองจีน	ไม้พุ่ม	ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
67	แก้มขาวเครือ	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
68	แก้อากเหลือง	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
69	ไถยง(วาสนาป่า)	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
70	ขมิ้นขม (ว่านงู)	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
71	ขมิ้นขาว	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
72	ขมิ้นชัน	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
73	ขมิ้นชัน	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
74	ขมิ้นดำ	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
75	ขมิ้นต้น	ไม้ยืนต้น	เปลือก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
76	ขอบชะนาง	หญ้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
77	ชะจาว	ไม้ยืนต้น	ต้น เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
78	ชะเงาะน้ำ	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
79	ชันทองพวยบาท	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
80	ขนุน	ไม้ยืนต้น	เมล็ด ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
81	ชำ	หัว-เหง้า	เหง้า ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและปลูก
82	ขางขาว	ไม้ยืนต้น	ต้น เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
83	ขางคันทนา	ไม้ยืนต้น	ราก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
84	เกล็ดคนดราช	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
85	ขางปอย	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
86	ขางปากเปื่อย	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
87	ขางครั่ง	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
88	ขางหัวหมู	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
89	ขางหัวเหล็ก	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
90	ข้าวจี	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
91	ข้าวเย็นเหนือ	ไม้เถา	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
92	ข้าวเย็นใต้	ไม้เถา	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
93	ข้าวสารหลวง	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
94	ชิง	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
95	ขี้เหล็กคำ	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
96	ขี้เหล็กเทศ	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
97	ขี้เหล็กบ้าน	ไม้ยืนต้น	ลำต้น ใบอ่อน ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
98	ขี้เหล็กเผือก	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
99	ขี้เหล็กแพะ	ไม้ยืนต้น	ลำต้น แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
100	ขี้เหล็กเลือด	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
101	ขี้เหา	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
102	ขี้มอด	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
103	ขี้มด	ไม้ยืนต้น	ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
104	ขี้เปี้ยลูกพื่อน	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
105	เข็มป่า, เข็มขาว	ไม้ยืนต้น	ต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
106	เข็มแข็งม้า เข็มแข็งม้า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
107	เข็มแข็งวัว	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
108	ขลุ้	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
109	คนทา, หนามจี	ไม้ยืนต้น	ราก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
110	คอกม้าแตก	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
111	คอกิ้ว	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
112	ค้ำควาคำ	ไม้พุ่ม	ราก ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
113	คำหุด	ไม้ยืนต้น	เปลือก ราก แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
114	คูน (ลมแล้ง)	ไม้ยืนต้น	ราก ลำต้นและ ใบ ใบ แก่น ฝัก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
115	คำฝอย	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
116	คำแสด	ไม้ยืนต้น	เมล็ด ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
117	คำมอกน้อย	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
118	คำมอกหลวง	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
119	คว่ำคายนางเป็น	ไม้ล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
120	เครือเขาปูน	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
121	เครือเขามวยขางขาว	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
122	เครือเขาม่วง	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
123	เครือเขาคำ	ไม้เลื้อย	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
124	เครือเขารวม	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
125	เครือเขาหลวง	ไม้เถา	รากและเถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
126	เครือเงิน	ไม้เลื้อย	เถา ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
127	เครือเขาหลวง	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
128	เครือเขาน้อย	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
129	เครือออน	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
130	แคขาว	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
131	แคบ้าน	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
132	แคฝอย	ไม้ยืนต้น	แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
133	แคแสด	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
134	แคหางค่าง	ไม้ยืนต้น	ใบ เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
135	โคลงเคลงนก	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
136	โคลงเคลง เอ็นฮ้า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
137	ครอบจักรวาล	ไม้พุ่ม	ใบ กิ่งก้าน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
138	ครามป่า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
139	ไคร้ดิน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
140	หม้อง, สะตอ	ไม้ยืนต้น	ราก เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
141	หม้องหมาขาว	ไม้ยืนต้น	ราก ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
142	หม้องหมาแดง	ไม้ยืนต้น	ราก ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
145	จ้วงตากหงาย	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
146	จะคำน	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
147	จะไคร้ดิน	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
148	จ่ายเครือแดง	ไม้เถา	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
149	จันทน์ผา	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
150	จันทน์หอม	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
151	จิก	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
152	จิกอยคว่น	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้นแห้ง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
153	จิงป่า, มะหวด	ไม้ยืนต้น	ราก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
154	จิงกู่ ผักไผ่น้ำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
155	จุมปูป่า	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
156	เจ้านั่งหู้	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
157	จ้อเน็ง	ไม้พุ่ม	ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
158	เถียงพร้าวหอม	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
159	ข่มใบ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
160	ข้าพดู	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
161	ช้อยนาง	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
162	ชะมวง	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
163	ชมพู่พาน	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น กระพี้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
164	ชมพู่ป่า	ไม้ยืนต้น	เปลือกหรือต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
165	ชมเห็ดเทศ	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
166	โชค	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
167	ผาเป้ง, ช้างเป็น	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
168	แฉ่ม้าทะเลาย	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
169	กระดุกอึ้ง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
170	ขี้จันทน์	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
171	คันทมิ	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
172	คิงจิวคำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
173	คองกะอี่	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
174	คอกเข็มแดง	ไม้พุ่ม	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
175	คอกน้ำคัง	ไม้พุ่ม	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
176	คองคิง	ไม้พุ่ม	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
177	คอยไก่แจ้	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
178	คาหลา	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
179	คาคตะกั่วเถา	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
180	คู้เครือ	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
181	คู้ต้น	ไม้ยืนต้น	ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
182	กุกคอง	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
183	เคือยหิน	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
184	คิงหว้า	หัว-เหง้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
185	โค้ไม้รู้ส้ม	ไม้ล้มลุก	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
186	คดเสื่อแพ้วขาวโปก	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
187	คั่นกล้วยตึบขี้โคล	ไม้ล้มลุก	เหง้า ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
188	คั่นดินเป็ด	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
189	คั่นดินเป็ดน้ำ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
190	ค้ำลิ่ง	ไม้เลื้อย	ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
191	คั่นพันแผล	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
192	คองเต้า	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
193	คองแตก	ไม้พุ่ม	ต้น ใบ ราก ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
194	คองสาต	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
195	เคิม	ไม้ยืนต้น	ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
196	เคิมต้ายฝาก	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
197	ตะขบควาย	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
198	ตะขบ	ไม้ยืนต้น	ราก เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
199	ตะขบป่า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
200	ตะไคร้	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
201	ตะไคร้ดั้น	ไม้ยืนต้น	ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
202	ตะแบกเปลือกหอม	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
203	ตะแบก	ไม้ยืนต้น	เปลือกดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
204	ต้นขอ	ไม้เถา	ราก ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
205	ต้นดั้น	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
206	ต้นเต่าหลวง	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
207	ต้นเต้าน้อย	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
208	ตาเสือคง ขอบ่า	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
209	ค้างหลวง	ไม้ยืนต้น	เปลือก ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
210	คานเหลือง	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
211	คาลดิน	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
212	ตายเหิน	หัว-เหง้า	หัว เหง้า ดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
213	ตروقข้าวสาร	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
214	ควัวขาว	ไม้ยืนต้น	เปลือกดั้น ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
215	ควัวขน(แดง)	ไม้ยืนต้น	ยาง เปลือกดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
216	คินฮุ้งคอย	ไม้ยืนต้น	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
217	คินตะขาบ	ไม้พุ่ม	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
218	คินตั่ง	ไม้เถา	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
219	คินนาก	ไม้ยืนต้น	เปลือกดั้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
220	คุ่มด็อก	ไม้เถา	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
221	คุ่มคำ, กระพุ่มน้ำ	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้ ราก เปลือก แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
222	คุ่มชะะ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
223	คุ่มแต่น	ไม้ยืนต้น	ทั้งดั้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
224	เต็ง, แงะ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
225	เต่าฟ้าง	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
226	ตองตวบ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
227	ถั่วพู	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
228	ถั่วถิมฟ้า	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
229	เถากันปัด	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
230	เถาคัน	ไม้เถา	ทั้งต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
231	เถาวัลย์เปรียง	ไม้เถา	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
232	เถายิ่ง (เครือเคา)	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
233	ทองพันชั่ง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
234	ทองหลาง ทองหลางน้ำ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
235	ทองหลางป่า	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
236	ทองอุไร	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
237	ทะโล้	ไม้ยืนต้น	พืชราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
238	ทับทิม	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
239	เทียนบ้าน	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
240	ไทร	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
241	ธรณีสาร	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
242	นมจ้ว	ไม้เถาขึ้นต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
243	นมนาง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
244	นมแมว	ไม้พุ่มเลื้อย	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
245	น้อยหน่าเครือ	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
246	นางชม	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
247	นางพญาเสือโคร่ง	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น ลำต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
248	นางแย้ม	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
249	นางแย้มป่า	ไม้ยืนต้น	ราก ต้น ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
250	นางแลว	หัว-เหง้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
251	นางลาว	หัว-เหง้า	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
252	นุ่น	ไม้ยืนต้น	ยาง เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
253	น้านมราชสีห์	พืชล้มลุก	ทั้งต้น ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
254	เนียมหูเสือ	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
255	น้อยหน่า	ไม้พุ่ม	เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
256	ปลั่งกันชั่ง	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
257	บอน	หัว-เหง้า	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
258	บอนหอม เต่าเกลียด	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
259	บอระเพ็ด ตัวผู้	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
260	บอระเพ็ด ตัวเมีย	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
261	บอระเพ็ดพุงช้าง	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
262	บะแตก (กระทิงลาย)	ไม้เถา	เถา ราก ต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
263	บานไม่รู้โรยดอกขาว	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
264	บานบุรีเหลือง	ไม้พุ่ม	เปลือก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
265	บัวระวงแดง	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
266	บัวระวงเหลือง	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
267	บัวราชว(เสนียด)	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
268	บัวรด้า	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
269	บัวแดง	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
270	บ่าตายวาย	ไม้ยืนต้น	ราก เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
271	บ่าอ้า	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
272	เบียไม้	-	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
273	เบียดิน	ไม้เถา	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
274	บุก	พืชล้มลุก	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
275	ใบบัวบก	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
276	ประจูดัม	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
277	ประจูดุเครือ	ไม้เถา	ราก เถา เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
278	ปรี	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
279	ปลาไหลเผือก	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
280	ป้วยตุก กิ่งและต้นเล็กมี หนาม	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
281	ป้วยเลือด เนื้อไม้สีแดง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
282	ปอมนเครือ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
283	ปอบิด	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
284	ปอพาน	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
285	ปอเกวียน เครือหมาบ้า	ไม้เถา	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
286	บิวดบัวดำ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
287	บิวดบัวห้าหา	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
288	ป่าแตก, มะก้า	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
289	ป่าเกรวี่	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
290	ป่าชำหมอง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
291	ป่านเถื่อน	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
292	บึงแดง	ไม้พุ่ม	ต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
293	บึงสมุทร	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
294	บิวดจะลิว	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
295	บิวดบัวขาว	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
296	บิวดบัวแดง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
297	บัวขาว	ไม้พุ่ม	ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
298	ป่านกไส้	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
299	ป่านแถ ปันแข	ไม้พุ่ม	เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
300	ปุมเป็ง	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
301	ปุม(เต่า)ลิมเห้า	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
302	ปุมแกง หรือปุมป่า	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
303	ปุมเลย (ไหล)	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
304	ปุมเลยดำ	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
305	เป่า, รัง	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น เปลือก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
306	เป่าล่า	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
307	เป่าล่าดิน	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
308	เป่าล่าน้อย	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
309	เป่าล่าเลือด	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
310	เป่าล่าเลือดเครือ	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
311	เป่าล่าหลวง	ไม้ยืนต้น	ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
312	เป่าล่าปึงวะ	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
313	เป่าลื้อเลือด	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
314	โปรงฟ้าดง โปรงฟ้า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
315	เปื่อยคัง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
316	ผักกอม	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
317	ผักกาดน้ำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
318	ผักกูดป่า	เฟิร์น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
319	ผักก้านแดง	พืชล้มลุก	ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
320	ผักขมหนาม	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
321	ผักจ้ำ	ไม้ยืนต้น	ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
322	ผักเขียงดา	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
323	ผักคืด ต้อยตั้ง	ไม้พุ่ม	ผล ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
324	ผักบู่	ไม้เลื้อย	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
325	ผักปราบ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
326	ผักแปมป่า คิงเห่า	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
327	ผักเปรวแดง	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
328	ผักป้อมดิน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
329	ผักปั้งแป้	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
330	ผักเผ็ด ผักคราด	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
331	ผักไผ่	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
332	ผักไผ่น้ำ จีนกุ่ม	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
333	ผักพ้อคำตีเม็ย ก้อแก่	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
334	ผักหนาม(สิงห โมรา)	พืชล้มลุก	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
335	ผักหวานบ้าน	ไม้พุ่ม	ใบ ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
336	ผักหวานป่า	ไม้ยืนต้น	ยอด ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
337	ผักแหละ	ไม้พุ่ม	ยอด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
338	ผักอีหลิน	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
339	ผาแป้ง	ไม้พุ่ม	ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
340	ผีเสื้อน้อย	ไม้พุ่ม	ใบ ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
341	ผีเสื้อหลวง	ไม้พุ่ม	ใบ เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
342	ไผ่	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
343	ไผ่สีทอง	ไม้ยืนต้น	ยอด ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
344	ไผ่รวก ไผ่ฮวก	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
345	ฝอยลม	ไลเคน	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
346	ฝาง	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
347	ฝรัง	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
348	พญากาสัก	ไม้พุ่ม	ราก หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
349	พญาใบ = ขะแงะ	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
350	พญาไร่ใบ	ไม้พุ่ม	ก้านใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
351	มะตาเสือป่า = มะกึย	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
352	พญาศตบรรณ	ไม้ยืนต้น	ยาง เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
353	พระเจ้านั่งห้าง	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
354	พริกเครือ	ไม้เถา	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
355	พริกไทยดำ	ไม้เถา	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
356	พริกน้อยป่า	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
357	พลวง, ตัง	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
358	พลับพลา	ไม้ยืนต้น	เปลือก เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
359	พลูป่า	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
360	พลอง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
361	พ้อดำจ้าวขาว	ไม้พุ่ม	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
362	พังกี (ปังกี)	ไม้พุ่ม	ราก ปุ่มที่ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
363	พืษเต่า	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
364	เพกา, บ่าลิดไม้	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
365	เพชรสังฆาต (พญาร้อยข้อ)	พืชล้มลุก	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
366	เพี้ยฟ่าน	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
367	แพงพวยฝรั่ง	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
368	ไพล	หัว-เหง้า	เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
369	ฟ้าทะลายโจร	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
370	ฟัก	ไม้เลื้อย	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
371	ฟักข้าว	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
372	เฟิร์นก้านดำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
373	มะเกลือ	ไม้ยืนต้น	ผล ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
374	มะค่าไก่ ฮ่องนก	ไม้ยืนต้น	แก่น เปลือก ราก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
375	มหานิลคำ	ไม้ยืนต้น	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
376	มหาสะกีน	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
377	มะเกลือ	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
378	มะกายขัด	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
379	มะกล่ำต้น มะกล่ำ ตาช้าง	ไม้ยืนต้น	เนื้อ ไม้ ลำต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
380	มะแขว่น	ไม้ยืนต้น	ผล เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
381	มะเขือแจ้ป่าแพะ	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
382	มะเขือแจ้	ไม้พุ่ม	ราก เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
383	มะเขือแจ้เครือ	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
384	มะเขือพวง	ไม้พุ่ม	ราก ต้น ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
385	มะลิ้มคำ (กะไคลิง)	ไม้เถา	เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
386	ลำโพงดอกขาว	ไม้พุ่ม	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
387	มะกอก	ไม้ยืนต้น	เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
388	มะกอกเผือก	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
389	มะเกว๋นบก ตะขบป่า	ไม้ยืนต้น	ราก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
390	มะเกี๋ย มะกอกเลื่อม	ไม้ยืนต้น	ผล แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
391	มะข่าง สลอด	ไม้ยืนต้น	เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
392	มะขามเครือ	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
393	มะขามป้อม	ไม้ยืนต้น	ผล กิ่ง ปมที่กิ่ง ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
394	มะขามป้อมดิน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
395	มะเขวน	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
396	มะเขือพวง	ไม้พุ่ม	ราก ต้น ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
397	มะค่าคืดควาย, มะซึก	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
398	มะค่าโมง	ไม้ยืนต้น	เนื้อ ไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
399	มะควัด	ไม้ยืนต้น	ราก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
400	มะโจ๊ก, ตะคร้อ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
401	มะเดื่อน้ำ	ไม้ยืนต้น	กิ่ง ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
402	มะเดื่อน้ำ	ไม้ยืนต้น	ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
403	มะเคืองป่อง	ไม้ยืนต้น	ยาง ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
404	มะเคืองขน	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
405	มะเคืองดิน (โมกเครือ)	ไม้เถา	ราก ใบ เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
406	มะเคืองหิน	ไม้ยืนต้น	ใบ ต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
407	มะเคืองเครือ ม้ากระทืบโรง	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
408	มะเคืองหอม	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
409	มะเคืองว่า เคืองหลวง	ไม้ยืนต้น	ก้านผล ผลดิบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
410	มะเคืองกุวาง	ไม้ยืนต้น	แก่น เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
411	มะตูม	ไม้ยืนต้น	เปลือกผล ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
412	มะตั่ง	ไม้ยืนต้น	ผล ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
413	มะตาด	ไม้ยืนต้น	เปลือกผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
414	มะถ้าน	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
415	มะตาดเครือแดง	ไม้เถา	ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
416	มะนาว	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
417	มะพร้าวไฟ	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
418	มะเฟือง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
419	มะแฟน	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
420	มะไฟ	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
421	มะไฟตัวผู้	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
422	มะรุม	ไม้พุ่ม	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
423	มะแว้งต้น	ไม้พุ่ม	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
424	มะม่วงหิมพานต์	ไม้ยืนต้น	ใบ ยาง น้ำมัน จากเมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
425	มะพลอด	ไม้เถา	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
426	มะหกโคน	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
427	มะหุ่งฮั่ว	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
428	ไม้จี่ (คนจ่า)	ไม้ยืนต้น	ราก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
429	ไม้แดง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
430	ขามก้านขาว	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
431	มะแหนเครือ	เถาเครือ	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
432	มะขมดิน	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
433	มะฮ่ำ	หัวเหง้า	เหง้าราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
434	มะอึก มะเขือปู่	ไม้พุ่ม	ราก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
435	มะเสะเลือด	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
436	ม้าแม่ก่า	พืชล้มลุก	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
437	ม้าสามต่อน	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
438	ม่วงเลือด	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
439	มูกน้อย	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
440	โมกหลวง	ไม้ยืนต้น	ดอก ใบ เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
441	โมกมัน มูกมัน	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น ใบ ดอก เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
442	เม่า	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
443	ไมยราพ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
444	เม่าสาย	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
445	เมียง, ขา	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
446	เมื่อย	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
447	บุกป่า	พืชล้มลุก	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
448	ไม้ก้าง	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
449	ไม้กาง	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
450	มะค้ำแต่	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
451	ไม้คร่ำ(หวีค)	ไม้ยืนต้น	เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
452	ข้าวเหม่อหัง	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
453	ไม้คิ้วขาว	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
454	ไม้คันทนบก	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
455	ไม้น้ำนอง	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
456	ไม้น้ำใน	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
457	ไม้มะกอม	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
458	ไม้มะดุก	ไม้ยืนต้น	ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
459	ไม้ดงคำ	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
460	ไม้สักหนุ่ม	ไม้ยืนต้น	ต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
461	ไม้เหียง	ไม้ยืนต้น	ดอก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
462	ชมหอมเล็ก	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
463	ยอคิน	ไม้พุ่ม	เปลือก ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
464	ยาแก้คันเหลือง	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
465	ยางคู่	ไม้ยืนต้น	ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
466	ยางมอน	ไม้ยืนต้น	ยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
467	ย่านาง	ไม้เถา	ทั้งต้น ราก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
468	ระงับพิษ	พืชล้มลุก	ราก ใบ ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
469	รัง, เปา	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
470	รัก	ไม้ยืนต้น	ดอก ขาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
471	รางจืด	ไม้เถา	เถา ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
472	รางจืดป่า	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
473	รางแดง	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
474	รางเย็น	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
475	เร่วน้อย	หัว-เหง้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
476	ราชาวดีป่า	ไม้พุ่ม	ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
477	ละหุ่งแดง	ไม้พุ่ม	ก้าน ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
478	ลั่นทมขาว	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
479	ลูกใต้ใบ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
480	ลิงแฉนวน้อย	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
481	เล็บครุฑ	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
482	เล็บครุฑป่า	ไม้พุ่ม	เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
483	เทียน	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
484	เทียนดอกม่วง	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
485	แลนนกไส้	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
486	ว่านพญาเย็น	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
487	ว่านกีบแรด กีบม้าดิน	หัว-เหง้า	หัว-เหง้า ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
488	ว่านงู	หัว-เหง้า	ใบ หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
489	ว่านคองคิง	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
490	ว่านทรหด	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
491	ว่านห้องใบม่วง	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
492	ว่านมหากาฬ	พืชล้มลุก	ทุกส่วน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
493	ว่านมะเร็ง	หัว-เหง้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
494	ว่านน้ำ	หัว-เหง้า	เหง้า ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
495	ว่านน้ำเล็ก	หัว-เหง้า	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
496	ว่านนางจอย	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
497	ว่านไฟ	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
498	ว่านไฟไหม้	หัว-เหง้า	น้ำยาง	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
499	ว่านสาวหลง(แห่นง)	หัว-เหง้า	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
500	ว่านหอมแดง	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
501	ว่านหัวสับ	หัว-เหง้า	หัว เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
502	ว่านหางจระเข้	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
503	ว่านหางช้าง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
504	สนจีน	ไม้ยืนต้น	เปลือก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
505	สนสามใบ	ไม้ยืนต้น	แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
506	สบู่เลือด บำ ไห้แดง	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
507	ส้มจีน	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
508	ส้มป่อย	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
509	ส้มป่อย	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
510	ส้มผด	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
511	ส้มออบ (เครือเขาปูน)	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
512	สมอพ่อง	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
513	สมอพิเภก (แห่นต้น)	ไม้ยืนต้น	เนื้อผล เมล็ด เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
514	สมอ-มะนะะ	ไม้ยืนต้น	เปลือก ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
515	สร้อยหัวข	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
516	ส้มเห็ด	ไม้ยืนต้น	ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
517	สะค้าน	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
518	สะค้านแดง	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
519	สะเคาตัวผู้	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
520	สะเคาบ้าน	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
521	สะเคาป่า	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
522	สะป้านกา	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
523	สะเปาลม	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
524	สะเปาลมเครือ	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
525	สะพ้านกัน	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
526	สบู่แดง	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
527	สัก	ไม้ยืนต้น	ใบ ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
528	สะแก(สะแกล)	ไม้ยืนต้น	ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
529	ต้นโศก	ไม้พุ่ม	ยอด ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
530	ส้าน	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
531	สาบแล้งสาบกา	ไม้พุ่ม	ใบ ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
532	สาบเสือ	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
533	สาบหมา	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
534	สามเอิน	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
535	สารภีป่า	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
536	แสลงใจ	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
537	แสลงจันทร์	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
538	สารค้อน	ไม้ยืนต้น	ราก เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
539	สารคำ	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
540	สารเงิน	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
541	สารดีด	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
542	เสลดพังพอนตัวผู้	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
543	เสลดพังพอนตัวเมีย	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
544	เสนียดป่า	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
545	โสม <i>Talinum sp.</i>	ไม้พุ่ม	ใบ หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
546	โสมไทย	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
547	โสมภูลึงกา	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
548	โสมต้นเขียม	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
549	สังกรณีง	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
550	สังกรณีป่า	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
551	สลัก	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
552	ส้มป่อย	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
553	ห้านก	ไม้พุ่ม	ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
554	หาดเหยียง	ไม้ยืนต้น	ราก ลำต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
555	หวดหม่อน	ไม้ยืนต้น	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
556	หงอนเงือก	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
557	หงอนไก่แดง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
558	ห้าพะยาว	ไม้พุ่ม	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
559	หญ้าก่อน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
560	หญ้าเกล็ดลิ้น	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
561	หญ้าเกล็ดหอย	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
562	หญ้าขนหมูหลวง	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
563	หญ้าข้าวตอก	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
564	หญ้าข้าวสาร	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
565	หญ้าขัด	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
566	หญ้าขี้ทุค	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
567	หญ้าไฉ่เหา	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
568	หญ้าคมบาง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
569	หญ้าควยงใหญ่	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
570	หญ้าควยงน้อย	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
571	หญ้าคอกุง	พืชล้มลุก	ใบ ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
572	หญ้าปากตอ(เถาคันแดง)	ไม้เถา	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
573	หญ้าหนวดเสือ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
574	หญ้าพันงูขาว	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
575	หญ้าพันงูเขียว	พืชล้มลุก	ใบราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
576	หญ้าพันงูแดง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
577	หญ้าคดหมา	ไม้เลื้อย	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
578	หญ้าตีตุ๋ด	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
579	หญ้าคา	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
580	หญ้าวงช้าง	พืชล้มลุก	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
581	หญ้าจิบอบ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
582	หญ้าจ้อหลวง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
583	หญ้าไขขาว	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
584	หญ้าดอกน้ำคร่ำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
585	หญ้าดอกขาว	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
586	หญ้าคดหมา	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
587	หญ้าไทรน้ำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
588	หญ้าแพทขาว	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
589	หญ้าไม้กวาด	พืชล้มลุก	หน่ออ่อน และข้อ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
590	หญ้ารักษา	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
591	หญ้าลิเณ(ข่านลิเภา)	ไม้เถา	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
592	หญ้าเล็งจอน	พืชล้มลุก	ราก ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
593	หญ้าเล็ดไฉ่	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
594	หญ้าลูบตีบ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
595	หญ้าดอกปล้อง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
596	หญ้าห่านไก่ดำแยไก่	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
597	หญ้าหนวดแมว	พืชล้มลุก	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
598	หญ้าหนอนตาย	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
599	หญ้าหมอน้อย	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
600	หญ้าหูกวัว	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
601	หญ้ายาง	พืชล้มลุก		ผลิตจากป่าธรรมชาติ
602	หญ้าผมผู้่ง	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
603	หญ้าปังกิ่ง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
604	หญ้าช้างมด	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
605	หญ้าหอมแสง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
606	หญ้าแห้วหมู	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
607	หญ้าฮากเหลือง	พืชล้มลุก	ราก ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
608	แห้ง	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
609	หิ้งหอย	พืชล้มลุก	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
610	หิ้งเม่น	พืชล้มลุก	ราก ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
611	หิ้งเม่นหลวง	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
612	แหว	ไม้ยืนต้น	เปลือก ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
613	หนวดปลาหมึก	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
614	หนาด	ไม้พุ่ม	ใบ ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
615	หนาดคอย	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
616	หนาดคำ	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
617	หนาดเงิน	ไม้ยืนต้น	เนื้อ ไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
618	หนาดหลวง(ล้านผีป้าย)	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
619	หนาดดิน	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
620	หนามเก็ดเก้า	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
621	หนามไก่อ	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
622	หนามไขปู	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
623	หนามเล็บแมว	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
624	หนามแท่ง	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
625	หนามหันแดง	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
626	หนามเสือ	ไม้เถา	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
627	หนามขี้แฮด	ไม้เถา	เนื้อ ไม้ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
628	หนามจ้ำขาว	ไม้เถา	ราก ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
629	หนอนตายอยาก	พืชล้มลุก	หัว ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
630	หนุมานนั่งแท่น	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
631	หนุมานประสานกาย	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
632	หุบปลาร้อน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
633	หม่อน	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
634	หม่อนหลวง	ไม้พุ่ม	ใบ เปลือก แก่น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
635	หามมูย (หามาเหนียง)	ไม้เถา	ราก เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
636	หามาผู้	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
637	หามาเชียงตัวผู้	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
638	เหมือดคน	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
639	เหมือดคตบ	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
640	เหมือดพลอง	ไม้ยืนต้น	เนื้อไม้	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
641	เหมือดคนขาว	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
642	เหมือดแอ	ไม้ยืนต้น	เปลือกต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
643	เหลียง	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
644	หมีหอม <i>Phoebe sp.</i>	ไม้ยืนต้น	ใบเปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
645	หมีเหม็น ตัวเมีย	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
646	หมีเหม็น ตัวผู้	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
647	หลับมันหลวง	ไม้พุ่ม	ใบ ดอก	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
648	หลับมันน้อย	ไม้พุ่ม	ใบต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
649	หวันซัง	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
650	หวาย (ก้านแทง)	ไม้พุ่ม	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
651	หงอนไก่	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
652	หอมไก่	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
653	หอมแป้น	พืชล้มลุก	ทั้งต้น เมล็ด	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
654	หักบ่ห้าน	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
655	เห็ดหูหนู	เห็ด	ทุกส่วน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
656	เห็ดกระด้าง	เห็ด	ทุกส่วน	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
657	หังก่าน	ไม้พุ่ม	ใบ กิ่งเปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
658	ห้วยข้าวเย็น	ไม้เถา	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
659	ห้วยข้าวเย็นใต้	ไม้เถา	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
670	หัวอินีว	หัวเหง้า	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
671	หัสคุณ	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
672	หัสไอ	ไม้พุ่ม	ต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
673	หางไหลแดง	ไม้ยืนต้น	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	สมุนไพร	ลักษณะของพืช	ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์	แหล่งที่มา/แหล่งผลิต
674	เหงือกปลาหมอ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
675	เหี่ยวเต้า	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
676	เหล้าขาว	ไม้พุ่ม	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
677	แหนเครือ	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
678	อบเชยเถา	ไม้เถา	ราก หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
679	อบเชย	ไม้ยืนต้น	เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
680	อัคคีทวาร	ไม้พุ่ม	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
681	อัญชัน	ไม้เลื้อย	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
682	อินทนิลน้ำ	ไม้ยืนต้น	ใบ เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
683	อินทนิลบก	ไม้ยืนต้น	ผล	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
684	อุ้นป่า	ไม้พุ่ม	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
685	อุตพิต บอนแก้ว	หัว-เหง้า	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
686	อ้อยช้าง	ไม้ยืนต้น	เปลือก ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
687	เอ๊กะหลาด	ไม้เถา	รากและเถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
688	อ้อยสามสวน	ไม้เถา	ราก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
689	เอ็นชืด	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก
690	เอื้องดิน	ไม้พุ่มกล้วยไม้	หัว	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
691	เอื้องหมายนา	ไม้พุ่ม	หัว-เหง้า	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
692	เอื้องพร้าว	ไม้พุ่มกล้วยไม้	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
693	เอื้องพืคมี้า	ไม้พุ่ม	ต้น ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
694	เอ็นเสือโคร่ง	ไม้เถา	เถา	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
695	โองนง, กระจับนง	ไม้ยืนต้น	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
696	ฮางแกง	ไม้ยืนต้น	เปลือก	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
697	ฮ่อมเกี้ยว	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
698	ฮ่อมเกี้ยวดำ	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
699	ฮ่อมบ้าน	พืชล้มลุก	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
700	ฮ่อมป่า	ไม้พุ่ม	ทั้งต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
701	ฮ่อมจ้าง	ไม้ยืนต้น	ใบ	ผลิตจากป่าธรรมชาติ
702	ฮ่อมสะพายควาย, หมั่งคาอูย	ไม้เถา	ต้น	ผลิตจากป่าธรรมชาติและการปลูก

ตาราง 4.2 ประเภทของพันธุ์พืชสมุนไพรที่สำรวจ 702 ชนิด

ลำดับที่	ประเภท	จำนวน(ชนิดพันธุ์)	ร้อยละ
1	กาฝาก	2	0.3
2	พืชล้มลุก/หญ้า	113	16.4
3	เฟิร์น	5	0.7
4	ไม้เถา/เครือ	83	12.0
5	ไม้พุ่ม	145	21.0
6	ไม้พุ่มก้ำวยไม้	2	0.3
7	ไม้เลื้อย	11	1.6
8	ไม้ยืนต้น	271	39.3
9	ไลเคน	1	0.1
10	หัว-เหง้า	55	8.0
11	ฟังไจ	2	0.3
รวม		690*	100

* ข้อมูลที่สมบูรณ์ มี 690 ชนิด จาก 702 ชนิดพันธุ์

สรุป พืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาทั้งสิ้น 702 ชนิด แบ่งได้เป็น 11 ประเภท ได้แก่ กาฝาก พืชล้มลุก/หญ้า เฟิร์น ไม้เถา/เครือ ไม้พุ่ม ไม้พุ่มก้ำวยไม้ ไม้เลื้อย ไม้ยืนต้น ไลเคน หัว-เหง้า ฟังไจ ประเภทที่นำมาใช้เป็นยามากที่สุดคือ ไม้ยืนต้นคือร้อยละ 39.3 ไม้พุ่มร้อยละ 21.0 พืชล้มลุก/หญ้า ร้อยละ 16.4 และ ไม้เถา/เครือ ร้อยละ 12.0 สำหรับส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ทางยาพบว่าสามารถ นำมาใช้มากกว่า 1 ส่วน รวมส่วนของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยามี 13 ทาง ส่วนที่นำมาใช้มากที่สุดคือราก ร้อยละ 27.4 รองลงไปคือใช้ทั้งต้น ทุกส่วน ร้อยละ 16.5 สำหรับสมุนไพรที่พบว่าปลูกในบ้านหอมพื้นบ้าน นอกเหนือจากสำรวจพบ มีจำนวน 108 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 15.4 ของพืชสมุนไพรทั้งหมด

การผลิตวัตถุดิบสมุนไพรจากการปลูก มีลักษณะดังนี้

การผลิตสมุนไพรจากการปลูก โดยการปลูกสมุนไพรสามารถแบ่งออกเป็น 5 วัตถุประสงค์คือ การปลูกทั่วไปในครัวเรือน การปลูกเพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ของสาธารณชน และการปลูกสมุนไพรเพื่อการขายวัตถุดิบ การปลูกพืชสมุนไพรที่มีการควบคุมคุณภาพล่วงหน้า เพื่อส่งออก การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อวิจัย และการปลูกพืชสมุนไพรที่มีการส่งเสริมปลูกในชุมชน

(ก) การปลูกทั่วไปในครัวเรือน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า ทุกชุมชนมีการปลูกพืชสมุนไพรในครัวเรือน เพื่อใช้เป็นอาหารและเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ประมาณ 2-3 งาน สมุนไพรที่ปลูกในครัวเรือน ได้แก่ ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด ขมิ้น ทุเรียน ผักพื้นบ้านเช่นผักหวานบ้าน เล็บครุฑ ผักไผ่ ผักแปม ผักเชียงดา เพ็ญพาน ผักชะอม ผักเหลาะ ลักษณะการปลูกคือปลูกแซมกับพืชผลอื่น ๆ รดน้ำตลอดทั้งปี ไม่มีการใส่ปุ๋ย แต่สำหรับครัวเรือนของหมอเมืองจะปลูกในลักษณะสวนสมุนไพร มีชนิดและปริมาณการปลูกจำนวนมากกว่าครัวเรือนทั่ว ๆ ไป ตามแต่ความต้องการหรือความศรัทธาที่แตกต่างกันของหมอเมืองแต่ละคน และพบหมอเมืองบางรายในอำเภอแม่แจ่ม ไม่มีการปลูกสมุนไพรในครัวเรือน ให้เหตุผลว่าป่าในบริเวณชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ไม่จำเป็นต้องปลูก เมื่อต้องการใช้สมุนไพรก็สามารถเข้าไปหาในป่าหรือละแวกบ้าน ได้เลย ซึ่งสะท้อนถึงปริมาณสมุนไพรที่มีความพอเพียงสำหรับการใช้ในบางชุมชน

ตัวอย่างหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอหางดงห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ประมาณ 20 กิโลเมตร ประธานชมรมผู้สูงอายุ (สัมภาษณ์นายเสวก ชูติมา) เล่าถึงการปลูกสมุนไพรว่า “ขมิ้นและไพล มักจะมีทุกบ้าน ผักพื้นบ้านเช่นผักข่า ต้องดูแลไม่ให้สูญพันธุ์ ระยะเวลา มีพ่อค้าไปหาซื้อสมุนไพรเช่นไพล ขมิ้น เพื่อใช้ทำผลิตภัณฑ์ลูกประคบ คราวละหลายๆ ลูกเสวกเล่าว่าอยากหาผู้ที่รับซื้อเพื่อนำไปแปรรูป จะดำเนินการส่งเสริมให้ปลูกเป็นอาชีพ เพราะผู้สูงอายุในหมู่บ้านยังมีศักยภาพในการเพาะปลูก ประกอบกับผู้สูงอายุในหมู่บ้านมีจำนวนมาก มีพื้นฐานความรู้ในการเพาะปลูก เพราะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้มาตั้งแต่ยังหนุ่ม โดยธรรมชาติของชาวบ้าน จะถนัดในการทำเกษตรมากกว่าวัยรุ่นสมัยนี้ หากจะอาศัยเด็กหรือวัยรุ่นในหมู่บ้านคงจะยาก เนื่องจากเข้ามาก็ออกจากหมู่บ้านไปใช้แรงงานในเมืองหมด” หมายถึงว่า ขมิ้นและไพลเป็นพืชสวนครัวที่เคยปลูกไว้ใช้แต่ขณะนี้พ่อค้ามารับซื้อตามบ้านเป็นจำนวนมาก จึงอยากจะส่งเสริมการปลูกเป็นอาชีพ แต่ก็ยังไม่มั่นใจอยากให้มีการมาติดต่อให้แน่นอน เพราะมาศักยภาพในการผลิตแม้จะเป็นผู้สูงอายุขณะนี้กลุ่มผู้สูงอายุของจังหวัดเชียงใหม่ นับเป็นกลุ่มที่รวมตัวได้เข้มแข็ง โดยมีประธานเครือข่ายผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ดำเนินการรวบรวมเครือข่ายทุกอำเภอและจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและวิชาการ และกรรมการล้วนมาจากหน่วยงานราชการและเอกชนที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

(ข) การปลูกเพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ของสาธารณชน

สำหรับการปลูกเพื่ออนุรักษ์และใช้ส่วนรวม พบว่า หลายชุมชนมีความตื่นตัวในการร่วมมือกันปลูกสมุนไพรไว้ในชุมชน เช่น สวนสมุนไพรตำบลบ้านแม่ อำเภอสันป่าตอง สวนสมุนไพรวัดบ้านเจียง อำเภอแม่แจ่ม สวนสมุนไพรวัดล้านนาญาณสังวราราม อำเภอจอมทอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสืบทอดความรู้เรื่องสมุนไพรสู่กลุ่มคนรุ่นใหม่ การนำสมุนไพรบางชนิดจากในป่ามาปลูกเพื่อ

ความสะดวกในการนำไปใช้ของคนในชุมชน และเป็นการสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อื่น ๆ กล่าวคือ มีผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายในการจัดทำสวนสมุนไพรของชุมชน มีหมอเมืองเป็นกลุ่มหรือแกนหลักในทุกชุมชน และส่วนใหญ่จะใช้สถานที่ของวัดในการปลูกสวนสมุนไพร กิจกรรมสวนสมุนไพรหลายแห่งประสบความสำเร็จเป็นรูปธรรม คือ มีการปลูกสมุนไพรนานาชนิด และมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ได้แก่ กิจกรรมของกลุ่มหมอเมืองในการนำสมุนไพรมาใช้ผลิตยา กิจกรรมให้ความรู้แก่กลุ่มเยาวชน และกิจกรรมศึกษาดูงานจากคนนอกชุมชน เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดทำสวนสมุนไพรของชุมชนที่สำเร็จได้เป็นรูปธรรม มักมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ **พระผู้เป็นแกนนำรวมกลุ่ม**หมอเมืองในชุมชน จะเป็นผู้มีความรู้หรือเป็นผู้ใฝ่รู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดกิจกรรมการปลูกสวนสมุนไพรในชุมชน ตัวอย่างชนิดสมุนไพรที่ปลูกเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวมในชุมชนหรือในที่ของวัด มีดังนี้

วัดในอำเภอแม่แจ่ม มีการปลูกสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ได้แก่ เบ้าเลือด เบ้าหลวง คู่เครือ หญ้าเลือดไก่ เนียมฤๅษี ทองพันชั่ง จำปา รางจืด เพ็ชรสังฆาต หนุมานประสานกาย หนุมานนั่งแท่น ค้างคาวดำ ไพลดำ ฟ้าทะลายโจร กระจ่างแดง กระจ่างดำ พญาป่องทอง สมอไทย มะขามป้อม ผ่างตะไคร้หอม ชะพลู เหงือกปลาหมอ อัญชัน ชะเอม ขมิ้นชัน ฮ่อสพายควาย โด่ไม่รู้ล้ม หญ้าหนวดแมง อินทนิลบก จอยนาง (ย่านาง) ไพลเหลือง ขมิ้นดำ ขมิ้นขาว หญ้าถอดปล้อง มะเดื่อย มะไฟ มะเฟือง กวาวเครือ หม้อข้าวตอก หงอนเงือก (กำลังไก่แจ้)

วัดในอำเภอจอมทอง มีการปลูกสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ฟ้าทะลายโจร เหงือกปลาหมอ หญ้าหนวดแมว เสลดพังพอน ขมิ้นอ้อย ปลูก เพ็ชรสังฆาต โสมเกาหลี ฝรั่ง ชิง กุ้ง ก้า สะเดา มะเดื่อยหิน มะนาว เดยหอม ทองพันชั่ง หัวแห้ง หัวตุน หญ้าละมื่นใหญ่ พุทธรักษา ข่า ตะไคร้ ไม้เขี้ยวขนานอง ฮ่อสพายควาย กำลังเสือโคร่ง กวาวเครือขาว กวาวเครือแดง ไม้จ๊ก กระจ่างดำ ลูกยอ ปิวดำ ปิวแดง พริกน้อย ดีปลี เคื่อยดำ

พืชที่ชาวปกากะญอให้ปลูกอนุรักษ์ไว้บนสถานีโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ตำบลขุนวิน อำเภอแม่แจ่มคือ แก้วเครือ ไม้สามต้น กีบแรด ฮ่อสพายควาย สะเรียมดง ดอกต่าง เขืองแข้งม้า ดอกอูน

นอกจากนี้มีการปลูกเพื่อขยายพันธุ์ให้ชุมชนและโรงเรียนนำไปใช้และศึกษา ได้แก่ การปลูกเผยแพร่ของสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ โรงเรียนซึ่งมาขอรับคร่าวละ 20-30 ต้น ทางสวนฯ จะดำเนินการติดตามหลัง 3 เดือน เพื่อติดตามผล นอกจากนี้ทางสวนฯยังแลกเปลี่ยนพันธุ์กับศูนย์เพาะชำที่ 9 กิ่งอำเภอแม่อนและ โครงการหลวงฯ

ตาราง 4.3 ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่เพาะไว้สำหรับการเผยแพร่เพื่อปลูกในชุมชนของสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

ลำดับ ที่	ชื่อพืชสมุนไพร	ประเภท/การใช้ประโยชน์
1	กระเจี๊ยบ	อาหารและยา
2	กระเพราดำ	อาหารและยา
3	เกี๋ยงพวย	อาหารและยา
4	แก้วเมืองจีน	ผลไม้
5	โกโก้	ไม้ประดับและยา
6	ค้ำคาวน้ำ(ยางคาวใบใหญ่)	ยา
7	คำฝอย	ยา
8	แคแดง	อาหารและยา
9	จะค่าน	อาหารและยา
10	ชะพลู	อาหารและยา
11	ชาหอม(เนียม)	ไม้หอม
12	ชุมเห็ดเทศ	อาหารและยา
13	เต่าลิ้มเท้า(ไม้เครือ)	ยา
14	ดอกค้าง(แกงปลี)	อาหารและยา
15	ตะไคร้หอม	ไม้หอม
16	ทองพันชั่ง	อาหารและยา
17	เท้าขมอม	ยา
18	เทียนกลอย	เครื่องเทศ
19	นางพญาเสือโคร่ง	ยา
20	ปิดปิวขาว	อาหารและยา
21	ปิดปิวแดง	ยา
22	ผักชีลาว	อาหาร
23	ผักบุ้งส้ม	อาหาร
24	ฝาง	ยา
25	พญาไร้ใบ	ยา
26	เพ็ชรสังฆาต	ยา
27	ฟ้าทะลายโจร	ยา
28	มะเกี๋ยงแขก	ผลไม้

ตาราง 4.3 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพืชสมุนไพร	ประเภท/การใช้ประโยชน์
29	มะขวิด	ผลไม้
30	มะเขือหวาน	อาหาร
31	มะนาวมือ	ผลไม้
32	ไม้ห้าขน	ยา
33	ยอ	อาหารและยา
34	ลาเวนเดอร์(จาก โครงการหลวง)	พืชหอม
35	เลมอนไทย(โครงการหลวง)	พืชหอม
36	เลมอนบาล์ม(โครงการหลวง)	พืชหอมหอม
37	ว่านกาบหอย	ยา
38	ว่านหางจระเข้	อาหารและยา
39	ส้มโอ	ผลไม้
40	หญ้าปักกิ่ง	ยา
41	หญ้าหนวดแมว*	ยา
42	หญ้าเอ็นชืด	ยา
43	หอมไก่	พืชหอม
44	เหงือกปลาหมอ	ยา
45	โหระพาหลวง	อาหารและยา
46	อัมกบ	อาหารและยา
47	อ้อยดำ	ยา
48	อัญชัน	เครื่องสำอาง
49	แอมเปิ้ลหมู	อาหาร
50	ส้ม(คราม)	ยา
51	สาบคาน้ำ(เล็ก)	ยา

* มีหลายร้อยต้น

จะเห็นว่ามีการนำพืชไปใช้ประโยชน์เป็นทั้งอาหารและยา จำนวน 14 รายการ ในจำนวนทั้งสิ้น 51 ราย ที่เหลือเป็นยา อาหาร พืช หรือไม้หอม เครื่องเทศ และเครื่องสำอาง

(ค) การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อขาย

การปลูกพืชสมุนไพรของชุมชนของเพื่อขาย แบ่งวัตถุประสงค์เป็น การปลูกพืชสมุนไพรขายส่ง และปลูกเป็นรายบุคคล ขายแก่กลุ่มในชุมชนและขายเป็นเครือข่าย ดังนี้

- **การปลูกเพื่อขายส่งและปลูกเป็นรายบุคคล** โดยดำเนินการปลูกและขายส่งตลาดสด ตลาดสดผักพื้นบ้าน พืชสมุนไพร มักอยู่บริเวณรอบนอกตามอำเภอ แต่ตลาดค้าส่งได้แก่ตลาดเมืองใหม่ เป็นที่ขายส่งสินค้าที่มาจากการปลูกคราวละมาก และราคาถูก แม้คำที่จำหน่ายผักสดของตลาดจากอำเภอรอบนอกจะมาซื้อจากแหล่งนี้ เพื่อกลับไปจำหน่ายได้แก่ตลาดเมืองใหม่ ชนิดของสมุนไพรเป็นพืชกลุ่มที่สามารถใช้เป็นอาหาร ยาและเครื่องแกง ได้แก่ขมิ้น ข่า และตะไคร้ สำหรับพืชที่เก็บจากป่าเช่นผักพื้นบ้านจะถูกนำมารวบรวมเพื่อจำหน่ายจากหมู่บ้านรอบนอก ถูกค้าที่มารับซื้อมีทั้งซื้อปลีกและซื้อในปริมาณมากสินค้าส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะบรรจุหรือมัดไว้สำหรับขายในปริมาณมาก หรือเป็นกอง ให้ซื้อคราวละมาก กลุ่มที่ส่งพืชสมุนไพรมาขายได้แก่

(1) กลุ่มสมุนไพรเมืองพร้าว ปลูกตะไคร้แกงส่งตลาดเมืองใหม่ กลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยจะซื้อสมุนไพรเพื่อนำไปแปรรูปขายต่อได้แก่การผลิตลูกประคบ และสมุนไพรดับกลิ่น

(2) กลุ่มชุมชนคอกอย่างางส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮ่อ ส่งพืชสดมาขายทุกวันศุกร์หน้าสุเหร่าอิสลาม ถนนข้างกลางเป็นสมุนไพรจีนเช่น ฮู๋เซียะยง โสมคิงกูยหรือบริเวณ หน้าอำเภอฝางทุกวันพุธ จะมีชาวบ้านและชาวเขานำสมุนไพรจากที่สูงมาขาย

(3) การปลูกพืชผักและสมุนไพรเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ได้มีการปลูกผักปลอดสารพิษในภาคเหนือหลายกลุ่ม ตลอดจนการควบคุมให้ได้ มาตรฐาน GAP ในบางกลุ่ม กลุ่มที่มีชื่อได้แก่

- ไร่ประกาศิต ปลูกผักในพื้นที่เกษตรอินทรีย์บนคอกเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยการนำน้ำจากอ่างเก็บน้ำ สร้างระบบน้ำวัน(เวียน)หรือกัลกน้ำ ต่อมาได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในอนาคตของจังหวัดเชียงใหม่ จึงริเริ่มปลูกพืชที่ใช้ทำลูกประคบและสมุนไพรที่ใช้เกี่ยวกับธุรกิจสุขภาพ โดยจะปลูกไพลและว่านนางคำ ทางไร่มิพื้นที่ส่งเสริมชาวบ้านปลูกตะไคร้แกง สัปดาห์ละ 1 ตัน โดยมีการอบตะไคร้ส่งญี่ปุ่นเพื่อทำชา สำหรับด้านการส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ ปัญหาคือการสร้างคุณค่าแก่สินค้า เพราะระยะแรกได้แจ่มแจ้งให้ปลูกที่อำเภอสารภีแต่ไม่มีตลาดขาย และชาวบ้านไม่รู้คุณค่า นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการขนส่งและการทำหีบห่อเพื่อขนส่ง ปัจจุบันทางไร่มิโรงงานแปรรูปสมุนไพรเป็นอาหารเสริม และมีการผลิตยาหลายชนิด

- โครงการลำปางกรีน ครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำ ที่สูง ในจังหวัดเชียงรายและลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อหยุดการใช้สารเคมี ปุ๋ย บริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญของจังหวัดพื้นที่เป้าหมาย อำเภอวัง

เหนือ จังหวัดลำปางและอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วยสมาชิกและเครือข่าย ผู้ปลูกผักและสมุนไพร ดังนี้

- ลานนาออร์แกนิกฟาร์ม อำเภอวังเหนือ ลำปาง ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย (Organic Thailand) และ GAP เพื่อการปลูกผักและสมุนไพร พื้นที่ 40 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเล 350-310 เมตร
- กลุ่มผู้ปลูกพืชผักปลอดสารพิษอำเภอวังเหนือ รวม 6 หมู่บ้าน สมาชิก 35 คน พื้นที่ปลูกผักและสมุนไพร 60 ไร่ สมุนไพรที่ปลูกได้แก่ ขมิ้น ไพล ตะไคร้ ตะไคร้หอม
- กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร อำเภอเวียงป่าเป้า รวม 3 หมู่บ้าน สมาชิก 20 คน ได้แก่ บ้านแสนเจริญ คอยมด สูงจากระดับน้ำทะเล 500-700 เมตร บ้านขุนแจ้ ความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,200 เมตร
- กลุ่มผู้แปรรูปสมุนไพร เป็นการแปรรูปเบื้องต้น โดยการหั่น อบ ตาก โดยใช้เตาอบแบบถ้ำไย และเตาอบแบบชั้น จำนวน 2 ราย

- การปลูกเพื่อขายแก่กลุ่มในชุมชน

กลุ่มในชุมชนที่มีชื่อเสียงในหมู่บ้านเช่น ชมรมรักษ์สมุนไพรทุ่งด้อม อ.สันป่าตอง เชียงใหม่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลฟ้าฮ่าม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสุเทพ กลุ่มแม่บ้านคอยสะเกิด และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแม่คือ อำเภอคอยสะเกิด รวมทั้งกลุ่มในโครงการผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และ SMEs จะมีการส่งเสริมการปลูกสมุนไพร โดยแต่ละบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะปลูกบ้านละประมาณ 2-3 งาน มีการปลูกสมุนไพรเพื่อนำมาผลิตสินค้าในกิจการจะใช้สมุนไพรในการผลิตปริมาณครั้งละไม่มากทั้งชนิดสดและแห้ง ประสานงานด้านการปลูกกับฝ่ายเกษตรอำเภอ สมุนไพรที่ปลูกได้แก่สมุนไพรที่นำมาใช้ผลิตสินค้ารูปแบบ เช่น สมุนไพรเพื่อสุขภาพทำ ลูกประคบ สมุนไพรคุดกิ้น เครื่องดื่มชนิดผง สมุนไพรใช้แช่อาบและอบตัว ตัวอย่างสมุนไพรที่ปลูกเหล่านี้เช่น และแนะนำการปลูกสมุนไพรแก่สมาชิกตามหมู่บ้านและตามบ้าน รับซื้อสมุนไพรสดคราวละ 10-20 กิโลกรัม ไพล หญ้าหนวดแมว ฟ้ายางลายโจร รวงจืด เหงือกปลาหมอ ใบเตย ตะไคร้หอม ขิง ใบหม่อน ตะไคร้ ขลุ่ สมุนไพรบางชนิดได้จากการแลกเปลี่ยนสินค้าเช่นนำผลิตภัณฑ์แปรรูปประเภทเกลือสมุนไพรฟ้ายางลายโจรแลกกับวัตถุดิบที่ไม่มี เช่น กระชายดำ หรือมีการซื้อมะตูมจากแหล่งที่มีจำหน่าย

- การปลูกพืชสมุนไพรขายเป็นเครือข่ายเครือข่ายธุรกิจ ได้แก่กลุ่มผู้ปลูกที่ปลูกตามที่ได้เจรจาธุรกิจไว้กับผู้ที่ต้องการใช้วัตถุดิบซึ่งอาจเป็นเจ้าของโรงงานหรือสถานผลิตยาหรือพ่อค้าคน

กลาง นอกจากนี้ผู้ปลูกอาจเก็บวัตถุดิบจากป่าประกอบสินค้าที่ลูกค้าต้องการ ดังตัวอย่างกลุ่มที่พบว่ามีชื่อเสียงคือ

(1) ชมรมอนุรักษ์สมุนไพร ว่าน108 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว เชียงใหม่ สมาชิกกลุ่มมีการปลูกสมุนไพรขายแบบสดและแห้ง จากการสอบถามกลุ่มสมาชิก จำนวน 15 คน กล่าวว่าเอกลักษณ์สมุนไพรของท้องถิ่นได้แก่ กวาวเครือขาว ไพล กระจ่างดำ ว่านชักมดลูก และว่านต่างๆ จำนวน 20 ชนิด ว่านสดราคา กิโลกรัมละ 50 บาท ไพล ขมิ้น ชนิดสด ราคา กิโลกรัมละ 30 บาท กวาวเครือขาวชนิดสดราคา กิโลกรัมละ 30 บาทแห้งราคา กิโลกรัมละ 150 บาท กวาวเครือแดง ราคา กิโลกรัมละ 40 บาท แห้ง กิโลกรัมละ 180 บาท สมุนไพรที่ชาวบ้านถักปลูกเองได้แก่ กระจ่างดำ ข่า ขมิ้นเครือ ตะไคร้ต้น (เก็บจากป่ามาปลูก) ไพล มะเฟืองไฟหวาน มะไฟหวาน ว่านชักมดลูก หนุมานประสานกาย และหญ้าหนวดแมว

(2) เครือข่ายผู้ปลูกของหมอบ้าน หมอบ้านจำนวน 2 ราย ที่มีโรงงานผลิตยาแผนโบราณ จะมีการผลิตสินค้าสมุนไพร ได้สร้างเครือข่ายการปลูกพืชสมุนไพรและเสาะหาพืชสมุนไพรบางชนิดเพื่อป้อนโรงงานแต่มีข้อจำกัด ไม่สามารถให้ข้อมูลสมุนไพรได้ ทั้งนี้เครือข่ายดังกล่าวยังสามารถส่งพืชสมุนไพรให้แก่กลุ่มอื่นได้ด้วย

(3) เครือข่ายผู้ปลูกพืชสมุนไพรเฉพาะราย ได้แก่การติดต่อธุรกิจระหว่างพ่อค้าคนกลางกับผู้ปลูก ผู้ปลูกจะเจรจาธุรกิจกับพ่อค้าคนกลางในรายละเอียดการซื้อขาย ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่มีการซื้อขายปริมาณมากได้แก่

การปลูกกวาวเครือ เขตจังหวัดลำปาง ซึ่งมีพื้นที่เป็นดินทราย มีพื้นที่ 1,000 ไร่ เดิมเป็นที่ทำนา ปลูกขนาด 2x2 เมตร ค่อนข้าง 400 ต้น ต่อไร่ วิธีการปลูกใช้หัวกวาวเครือขาว ปล่ยทิ้งให้งอกแล้วรอน้ำฝนจึงนำลงดิน ทางซอดอกในเดือนกุมภาพันธ์ ปลูกแล้ว 3 ปี หัวจะงอกปีละ 2 หัว หัวที่มีสรรพคุณยาจะมีน้ำหนักอย่างน้อย 3 กก. ปริมาณการเก็บเกี่ยวสามารถทำได้ ได้ 15 ตัน ใน 3 วัน เก็บเกี่ยวในฤดูแล้ง

การปลูกขิง โดยการว่าจ้างกลุ่มเกษตรกรชาวเขาไปปลูกขิงบนคอกทางเชียงดาว และอำเภอฝางโดยนำพันธุ์มาให้และรับซื้อในปีถัดไป นอกนั้นมีการปลูกค้าฝอยบนที่สูงเชิงราย

(ง) การปลูกพืชสมุนไพรที่มีการควบคุมปัจจัยการผลิตอย่างมีคุณภาพเพื่อส่งออก ได้แก่การปลูกบัวทอง (Echinacea) เป็นพืชที่นำเข้ามาปลูกที่จังหวัดเชียงใหม่โดยบริษัทเอกชนจำนวนไม่ต่ำกว่า 5 ไร่ เพื่อการผลิตเป็นอุตสาหกรรมยาระดับส่งออก จะมีการศึกษาปัจจัยการผลิตเพื่อให้ได้สารสกัดที่มีคุณภาพ อีกทั้งมีการตรวจวิเคราะห์สารสำคัญระหว่างการผลิต ทั้งนี้บริษัทดำเนินการเองทั้งหมด

(จ) การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อวิจัย โดยกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ปลูกที่เขื่อนแม่จัด อำเภอแม่แตง ได้แก่กวาวเครือขาวจำนวน 7-8 ไร่ และผักคาวตอง นอกจากนั้นเป็นการปลูกเพื่อการวิจัยโดยมูลนิธิโครงการหลวงแบ่งการวิจัยและพืชที่ทำวิจัย ในปี 2546-47 ด้านต่างๆคือ

- จำแนก และรวบรวมพันธุ์พืช ได้แก่กลุ่ม พืชพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน พืชสมุนไพรพื้นบ้าน
- การผลิต การเจริญเติบโต ปรับปรุงคุณภาพ เขตกรรม ได้แก่ ลาเวนเดอร์ เจอราเนียม ตะไคร้หอม ตะไคร้ต้น โรสแมรี่ ออริกานาโน แจแปนนิสมินต์ ยูเอสเอมินต์ คาร์โมมาย ทายม์ เลมอนบาล์ม พิมเสนต้น เจียวกู่หลาน ไพล กระจ่างคำ
- แปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ได้แก่ เสง ทายม์ ผงหมัก ใ้สมสมุนไพร นมเปรี้ยวพร้อมดื่ม จากนมข้าวโพดผสมสมุนไพร โยเกิร์ตนมข้าวโพดผสมน้ำแครอทและน้ำเสาวรสชนิดผง โรสแมรี่
- อารักขาพืช ได้แก่ ค้างคาวคำ พิมเสนต้น ดีปลี สาบหมา
- วิเคราะห์สารสกัด ได้แก่ พืชหอม มาจอราเม ลาเวนเดอร์ เลมอนบาล์ม

4.2 การส่งเสริมการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร

เนื่องจากในสถานการณ์ปัจจุบัน พืชสมุนไพรเริ่มมีการใช้ในสังคมมากขึ้นส่งผลให้มีการส่งเสริมการปลูก อีกทั้งพื้นที่หลายแห่งบนที่สูงมีความเหมาะสมในการปลูกสมุนไพรบางชนิดจึงมีการส่งเสริมการปลูกในฐานะเป็นพืชเศรษฐกิจ โดยหน่วยงานฝ่ายรัฐ โดยกลุ่มชุมชนที่เป็นเครือข่าย และ กลุ่มแม่บ้านดังนี้

(1) โครงการศึกษาพัฒนาพืชสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ ห้วยตึงเฒ่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ในพื้นที่โครงการ จัดหมู่บ้านตัวอย่าง ซึ่งมีกิจกรรมการส่งเสริมการปลูก ขยายพันธุ์พืชสมุนไพรให้เกิดรายได้ ในพื้นที่การเกษตร เพื่อรับซื้อวัตถุดิบเข้าโครงการ ฯ และนำวัตถุดิบสมุนไพรที่รับซื้อมาแปรรูป เพื่อส่งจำหน่ายเข้าสู่โรงงาน เช่น ไพลแห้ง ขมิ้นแห้ง ขมิ้นบด ส่วนพันธุ์พืชสมุนไพรที่ทำการส่งเสริมการปลูก ได้มีการประสานงานกับภาคเอกชนในเรื่องการตลาด พบว่า ตลาดมีความต้องการ 12 ชนิด คือ กระจ่างคำ ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ผักคาวตอง พญาช้างสาร เพชรสังฆาต ไพล ฟ้าทะลายโจร ว่านชักมดลูก ว่านนางคำ หญ้าเอ็นยืด หนุมานประสานกาย นอกจากนี้มีการปลูกสมุนไพรเพื่อเสริมรายได้

(2) โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ได้แก่บริเวณ ส่วนอนุรักษ์ป่า 16 แม่วิน อำเภอแม่วาง เป็นพื้นที่สูง 900 เมตร พื้นที่ 2,000 ไร่ มีสนสองใบและสามใบ หวาย กำลั้งเสื่อไคร้ โครงการมีคนงาน 60-70 คน มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีป่าอนุรักษ์และป่าชุมชนเป็นต้นน้ำแม่วินและหนองปลา มีพืชประจำถิ่นคือทะเล่ ก่อชนิด เตื่อย แป้น กินเป็ลือก เป็นที่ชาวบ้านอยู่ก่อนแต่มาปลูกพืชตามโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ ตั้งแต่ปี 2543 ถึงปัจจุบัน พืชที่ส่งเสริมคือมะแขว่นเป็นพืชเดิม ปลูก

ทดลองและส่งเสริมสนับสนุนพันธุ์ รับผิดชอบต่อเขาไปขาย ในรูปแบบยางไฟและแห้ง และแบบดิบ โดยมีพ่อค้ามารับซื้อชนิดแห้งราคา 40 บาท ชนิดดิบราคา 20 บาท ปีละนับร้อยกิโลกรัม พืชอีกชนิดคือเหียง เป็นพืชเศรษฐกิจ

(3) การส่งเสริมการปลูกจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ Forest Industry Organization มีการดำเนินการร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติ เพื่อปลูกสร้างสวนป่าเศรษฐกิจ สำหรับภาคเหนือ ส่งเสริมการปลูกไม้สัก ปัจจุบันยังส่งเสริมอยู่ และเริ่มส่งเสริมให้จังหวัดเชียงรายปลูกยางพาราแซมด้วยไม้กฤษณา ซึ่งเป็นที่ดินที่ ออป. ดูแลปลูกสร้างสวนป่าเศรษฐกิจในอดีต ส่งเสริมการปลูกแบบไม่มีทิศทาง ไม่สามารถหาคาดครองรับ และเวลาที่ต้องการก็ไม่สามารถรู้ว่ามันที่ไหนบ้าง ไม่ได้ทำแผนการปลูก แต่ปัจจุบัน มีการรับงานจากกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ต่อเนื่อง 5 ปี ส่งเสริมการปลูกสมุนไพร 5 ชนิด เป็นสมุนไพรต้าน เอชไอวี เช่น แมงลักคา คาวตอง สบู่ดำ และมีโครงการวิจัยบูรณาการกับภาคี ปลูกสมุนไพรจีน เช่น อบเชยจีน เทียบกับอบเชยไทย และมีอีกหลายตัว และมีโครงการร่วมกับสถาบันวิจัยสมุนไพร โดยจะส่งสมุนไพรไปวิเคราะห์สารสำคัญ และนำมาส่งเสริมปลูกในพื้นที่ เช่น ไพล ปลูกที่ปราจีนบุรี ตะไคร้หอม เขาค้อทะเลภู สวนป่าสันกำแพง (แม่ฮอน) ในพื้นที่โครงการหลวง พืชที่ส่งเสริมการปลูกโดยออป. ในภาคเหนือในปี 2548 ได้แก่ กระจ่างดำ ขมิ้นขาว ขมิ้นชันขมิ้นดำ ขมิ้นทอง ชิง ซาป้อ (โมโรเฮยะ) ตะไคร้หอม เพ็ชร์สังฆาต ไพล ว่านชั้กมดลูก ว่านหางจระเข้ ว่านห้าร้อยนาง ว่านชั้กมดลูก เสลดพังพอน หนุมานประสานกาย เหงือกปลาหมอ

(4) การปลูกพืชสมุนไพรที่ส่งเสริมการปลูกโดยมูลนิธิโครงการหลวงแม่เหิยะในเขตกิ่งอำเภอแม่ฮอน เชียงใหม่ โดยที่บ้านสวนป่า หมู่ 3 ต.ทาเหนือ กิ่งอำเภอแม่ฮอน พืชสมุนไพรที่ปลูกมี 2 ชนิดคือ เจียวกู่หลานและมัน โดยมีพื้นที่ปลูก เจียวกู่หลาน 3 ไร่และมัน 1 ไร่ โครงการหลวงรับซื้อ เจียวกู่หลานในราคา 55 บาท ต่อกิโลกรัมและมันที่ 52 บาท ต่อกิโลกรัม กกล้าพันธุ์ เกษตรกรเพาะและขยายพันธุ์เอง โดยมีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกเจียวกู่หลาน ปลูก 1 ครอบครัวมันที่ปลูก 6 ครอบครัปลูกตามแผนการผลิตที่มูลนิธิเข้ามาส่งเสริมเช่น เจียวกู่หลาน 60 กก.ต่ออาทิตย์มันที่ 30 กก. ต่อ อาทิตย์ อายุเก็บเกี่ยวของเจียวกู่หลาน และมันที่ อายุ 3 เดือน นอกจากนี้โครงการหลวงที่คอยอำนวยความสะดวกส่งเสริมชาวประมงและเงินยืมปลูกพืชบนที่สูงโดยขอใช้พื้นที่ป่าไม้ เช่นปลูกโสมดังกุย ขายใบแก่ทำชา ใบอ่อนใช้ขายประกอบอาหาร นอกนั้นได้แก่คำฝอย เจียวกู่หลาน และหญ้าหวานซึ่งส่งเสริมปลูกแต่ไม่รับซื้อมูลนิธิ โครงการหลวงเองมีการปลูกพืชเมืองหนาว 21 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีศักยภาพให้ผลตอบแทนที่ดีแก่เกษตรกร ได้แก่ **เดมอนทายม์ ออริกาโน ทายม์ และคิว**

(5) กลุ่มที่มีการปลูกในหมู่บ้านวัฒนธรรมที่จัดตั้ง คือชมรมแพทย์แผนไทยบ้านแม่ตาด มีการรวมกลุ่มของสมาชิกภายในตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพงประกอบขึ้นด้วยหมอพื้นบ้านและผู้ปลูกพืชสมุนไพร โดยจัดพื้นที่เป็นที่ศึกษาดูงานและเข้าค่ายทำกิจกรรม มีการปลูกสวนสมุนไพรและสร้างเป็นลานวัฒนธรรมขึ้นในพื้นที่ขนาดใหญ่ เรียกว่าหมู่บ้านคนเมืองซึ่งเป็นหมู่บ้านที่กำหนดขึ้นมาเองในปี 2543 เป็นกลุ่มภูมิปัญญาหมอเมืองเริ่มต้นจากคน 10 คน สนับสนุนโดยกรมส่งเสริมการเกษตรเห็นว่าเพื่อให้เป็นกลุ่มเกษตรกรรวมกับภูมิปัญญา ทำกิจกรรมในนามหมอพื้นบ้าน อำเภอคอยสะเก็ด และสันกำแพง สมุนไพรที่พบมากและบางชนิดปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจ รวมมีจำนวน 105 ชนิด โดยชมรมดังกล่าวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลให้ปลูกพืชสมุนไพรเศรษฐกิจจำนวน 100,000 บาท

ตาราง 4.4 ปริมาณสมุนไพรในตำบลห้วยทราย เรียงลำดับจากมากไปน้อย

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	ความถี่ (ต้น)
1	กฤษณา	1,424
2	ฝางเสน	1,235
3	กระทู้หมาบ้า	1,047
4	เถาวัลย์เปรียง	915
5	โศคลาน	832

(ที่มา: นายศุภชัย จันนันท โท ประธานชมรมสมุนไพรและแพทย์แผนไทยบ้านแม่ตาด, 2545)

ข้อมูลปัจจุบันพบว่ากฤษณาที่ปลูก ได้ผลไม่ดี เนื่องจากปริมาณน้ำในพื้นที่มาก หากปลูกในที่แล้งน่าจะได้ดีกว่านี้ พบว่าเถาวัลย์เปรียงปลูกได้ดี สามารถนำวัตถุดิบมาใช้ผลิตแคปซูลส่งออก

(6) การส่งเสริมการปลูกในป่าดำเนินการ โดยชุมชนป่าแม่กำปอง ซึ่งในอดีตประมาณ 20-30 ปีมาแล้ว พบการทำลายป่าที่หัวน้ำที่ ชาวเขาทำไร่ฝิ่น ช่วงหลังปี 2539 ประธานกลุ่มชุมชน ได้สร้างความเข้าใจกับชุมชนเรื่องป่า เริ่มในปี 2540 ได้ทำแนวกันไฟป่า ทำให้ป่าฟื้นขึ้นมา ได้ร่วมกันดูแลป่า และแนวกันไฟทางกลุ่มได้รับงบประมาณจากอบต.เป็นระยะเวลา 2-3 ปี โดยได้ใช้เป็นค่าแรง นอกจากนี้ได้รณรงค์การใช้ท่อนฟืน ได้แก้ไขแบบตะแกรง ออกระเบียบการรักษาป่าเพื่อป้องกันคนนอกหมู่บ้านซื้อไม้ เลื่อยไม้ให้นายทุน ประกอบกับมีทหารช่วยดูแลป่า ขอดัน ไม้ปลูกเสริมจากศูนย์เพาะชำที่ 9 โดยใช้เมล็ดไม้จุ่มยาปลูกเสริมในโครงการคืนไม้สู่ป่า ไม้ยืนต้น ไม้ใหญ่ใช้กล้าในพื้นที่

ปลูกแซมด้วยพืชเศรษฐกิจ คือในป่าจะปลูกเมี่ยง ปลูกกาแฟ ทำให้เกิดการรักษา และใช้ น้ำเป็น เป็น
 ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวและรักษาทรัพยากรซึ่งได้ขายไม่หมด สมาชิกได้ประโยชน์ทุกคน
 รวมทั้งด้าน สหกรณ์ไฟฟ้า สิทธิกู้ยืม เงินปันผล กลุ่มนวด ทำบายสี พระได้ปัจจัย ได้ทำหลักสูตร
 ท้องถิ่น

(7) การส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในชุมชน ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในแต่ละอำเภอ
 เช่น อำเภอแม่แจ่ม มีการส่งเสริมให้ปลูก ไพล ตะไคร้ ข่า จี่เหล็ก ฟ้าทะลาย โจร และ ว่านหางจระเข้
 อำเภอฝางส่งเสริมปลูก พริก ขิง ข่า ตะไคร้ ส่วนที่อำเภอเชียงดาว มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก
 ว่านหางจระเข้ ฟ้าทะลาย โจร ตะไคร้ และ ข่า เพื่อใช้ในครัวเรือน ลดรายจ่ายมากกว่า การดำเนินงาน
 ด้านส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในชุมชน โดยเกษตรอำเภอเมืองเชียงใหม่คือ ปัจจุบันมีเครือข่ายผู้
 ปลูกที่ตำบลฟ้าฮ่าม ทั้งนี้เครือข่ายมีอยู่ทั่วไป กลุ่มมีรหัสชื่อเพื่อง่ายในการติดต่อ ส่วนใหญ่เน้นการ
 ปลูกเพื่อเสริมมากกว่าเป็นพืชเศรษฐกิจ เว้นแต่ว่า ในเขตเมืองที่มีพื้นที่จำกัด หากปลูกพืชอย่างเดียว
 เป็นรายได้ ก็อาจจัดเป็นพืชเศรษฐกิจ เน้นการปลูกผักปลอดสารพิษ พืชสมุนไพรที่ส่งเสริมการปลูก
 จะเป็นสมุนไพรสำหรับแปรรูปเป็นเครื่องดื่ม เพื่อ โครงการ OTOP นโยบายเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มช่วย
 ตนเองได้ หรือช่วยรายบุคคลด้านวิชาการ แนะนำด้านการเงิน และด้านวัสดุ โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นที่
 เลี้ยง มีแปลงสาธิต ส่งเสริมให้ความรู้ทางวิชาการ มีเอกสารแผ่นพับเกี่ยวกับวัสดุในการทำ ปัญหา
 และอุปสรรคในการทำงาน คือความรู้ของผู้ประกอบการ แก้ไขโดยรวมกลุ่มการผลิต มูลค่า
 สมุนไพรต่อไร่ ถ้าปลูกหลายๆจะไม่มีตลาด หรือสิ้นตลาดหมายความว่า ปัจจุบันตลาดไม่ชัดเจน
 ชุมชนมีในเขตเทศบาลและนอกเทศบาล ในเมืองอาจมีการปลูกพืชหลักของที่นั่น แล้วจะกำหนด
 เทียบกับการปลูกผัก จะได้มูลค่าน้อยกว่า ข้อเสนอแนะ หน่วยงานอยากให้มีความร่วมมือระหว่าง
 กระทรวงเกษตรและสาธารณสุข เพราะกระทรวงเกษตร รู้วิธีปลูกแต่ไม่รู้วิธีแปรรูปและสรรพคุณ
 งานในอนาคต อยากเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจ เห็นการควบคุมสมุนไพรให้ถูกต้องในหน่วยงานที่
 รับผิดชอบ พืชที่ส่งเสริมให้ปลูกทางเกษตรอำเภอจะเสนอสมุนไพรให้กลุ่มพิจารณาจึงจะเลือกปลูก
 ตามที่กลุ่มเห็นสมควรคือ ดอกคำฝอย ใช้วิธีปลูกแซมพืชอื่นบนที่สูง เช่นน้ำตกห้วยแก้ว คอยสุเทพ
 ว่านหางจระเข้ ปลูกพื้นที่แม่เหิยะ ภูย่าปึกถึง ต.ท่าศาลา และที่ ต.ช้างเผือก กระจายคำ ตำบลฟ้าฮ่าม
 สรุปรายชื่อพืชสมุนไพรที่มีการส่งเสริมการปลูกโดยหน่วยงานของรัฐดังตาราง 4.5

ตาราง 4.5 รายชื่อพืชที่มีการส่งเสริมการปลูกในเขตภาคเหนือโดยหน่วยงานของรัฐ

ชื่อพืช	หน่วยงานสนับสนุน/พื้นที่ของจังหวัด								
	โครงการพระราชดำริ/เชียงใหม่	อป./ลำปาง	อป./เชียงใหม่	อป./แพร่	อป./เชียงราย	อป./อุตรดิตถ์	กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์/เชียงใหม่	มูลนิธิโครงการหลวง/เชียงใหม่	อป./พิษณุโลก
1.กระชายดำ			//						/
2.กวาวเครือ							/		
3.ขมิ้นชัน	/	//	///	//					/
4.ขมิ้นทอง									/
5.ขมิ้นขาว			/						
6.ขมิ้นดำ			/	/					
7.ขิง			/						/
8.กวาดอง			/				/		
9.คำฝอย					/			/	
10.เจียวคู่ หลาน								//	
11.ชาปอ(โมโรเฮยะ)			/						
12.ตะไคร้ หอม		/		//		/			/
13.เผือกหอม									/
14.เพ็ชรสังฆาต		/							
15.ไพล	/	/	/						
16. มะแขว่น	/								
17. มัน								/	
18. แมงลักตา			/						
19.ว่าน ชัก มดลูก			////	/					
20. ว่านหาง จระเข้				//					

ตาราง 4.5 (ต่อ)

ชื่อพืช	หน่วยงานสนับสนุน/พื้นที่ของจังหวัด								
	โครงการพระราชดำริ/เชียงใหม่	อปป./ลำปาง	อปป./เชียงใหม่	อปป./แพร่	อปป./เชียงใหม่	อปป./อุตรดิตถ์	กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์/เชียงใหม่	มูลนิธิโครงการหลวง/เชียงใหม่	อปป./พิษณุโลก
21. ว่านห้าร้อยนาง				/					
22. สบู่ดำ			/						/
23. เสลดพังพอน									/
24. เหงือกปลาหมอ		//		/					
25. แห้ว	/								
26. หนุมานประสานกาย		/							
27. หญ้าหวาน								/	
28. อบเชย			/						

หมายเหตุ / หมายถึงจำนวนเท่ากับหนึ่งแห่งที่มีการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร

//-//// หมายถึงจำนวนแห่งที่มีการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรสองถึงห้าแห่ง

สรุป พืชที่มีการปลูกมากที่สุดคือ ขมิ้นชัน โดยปลูกลงพื้นที่ 5 จังหวัด รองลงมาคือตะไคร้หอม 4 จังหวัด และไพล 3 จังหวัด ส่วนว่านชักมดลูกมีการส่งเสริมปลูกมากที่สุดที่เชียงใหม่

(จ) พืชสมุนไพรที่หายาก

จากประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน และจากการความต้องการใช้พืชสมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติมาใช้ เห็นว่าพืชสมุนไพรหายากขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเสาะหาได้ยากขึ้นเมื่อต้องการใช้ในปริมาณมากขึ้นตามที่ต้องการ ตามที่ได้ข้อมูลจากกลุ่มหมอพื้นบ้าน อำเภอสารภี กิ่งอำเภอแม่อน อำเภอฝาง อำเภอหางดง อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันกำแพง อำเภอสันทราย และอำเภอจอมทอง ได้แก่ พืชสมุนไพรดังตาราง 4.6

ตาราง 4.6 พืชสมุนไพรที่หาได้ยากตามประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน

ลำดับที่	สมุนไพรที่หายาก	สรรพคุณหรือใช้ในตำรับยา	คุณลักษณะสมุนไพร	ข้อมูลจากหมอพื้นบ้านในพื้นที่
1	กาสลัก(ลำโพงสีดำ)	ถอนพิษยาเสพติด	ไม้พุ่ม	หางดง
2	กำแพง 7 ชั้น	ต้มหรือคองสุราต้มบำรุงเลือด แก้เลือดเป็นพิษ แก้ปวดตามข้อ	ไม้เถาขึ้นต้นขนาดใหญ่	หางดง สันกำแพง คอยสะเก็ด
3	กำลิ่งข้างเผือก	เปลือกต้นต้มบำรุงกำลัง	ไม้ยืนต้น	จอมทอง
4	กำลิ่งเสือโคร่ง	บำรุงกำลัง แก้ปวดหลัง เหว	ไม้ยืนต้นขนาดกลาง-ใหญ่	สารภี แม่ออนสันกำแพง จอมทอง
5	รางแดง(ก้องแกบแดง)	แก้เส้นเอ็นตึง มะโหก	ไม้เถาขนาดใหญ่	ฝาง สันทราย
6	ขมิ้นเครือ	เถาต้มดื่มแก้ไข้ แก้คลื่นไส้	ไม้เถา	เชียงดาว
7	ชิงแกลง	แก้ลมต่างๆ	หัว-เหง้า	หางดง
8	จะค้ำนแดง	ขับลม บำรุงธาตุ	เครือ เถา	แม่แจ่ม เชียงดาว คอยสะเก็ด หางดง
9	จันทร์ขาว	เนื้อไม้เข้ายาหอม	ไม้ยืนต้น	หางดง
10	จันทร์แดง	เนื้อไม้เข้ายาหอม	ไม้ยืนต้น	หางดง
11	คอยสะเค็ด	ทั้งห้า บำรุงกำลัง	พืชล้มลุก	คอยสะเก็ด
12	คิกเคียม	เปลือกฝนเป็นยาขาง	ไม้ยืนต้น	เชียงดาว
13	โตไม่รู้ล้ม	ทั้งห้า บำรุงกำลัง	หญ้า	จอมทอง
14	ตุ้มกาเครือ	รากเข้ายาต้มแก้ไข้ กินผิด	ไม้ยืนต้น	หางดง
15	ม้าแม่กำ	ทั้งต้น ราก บำรุงกำลัง	พืชล้มลุก	คอยสะเก็ด
16	บ่าไ่ว้	ขับเสมหะ	ไม้ยืนต้น	สารภี แม่ออน
17	บ่าอึ้งนง	เนื้อไม้ต้มแก้ไข้ ภัย	ไม้ยืนต้น	สารภี แม่ออน
18	น้ำ น อ ง (ปลาไหลเผือก)	รากแก้ไข้	ไม้ยืนต้น	แม่แจ่ม
19	ปันจะเมา(ปี๊ดจะเมา, พิสนาศ)	ราก ขับพิษภายใน แก้ฟกบวม	จำพวกหญ้า	หางดง

ตาราง 4.6 (ต่อ)

ลำดับที่	สมุนไพรที่หายาก	สรรพคุณหรือใช้ในตำรับยา	คุณลักษณะสมุนไพร	ข้อมูลจากหอมพื้นบ้านในพื้นที่
20	ปิดปิวดำ	บำรุงธาตุ	ไม้พุ่มสูงไม่เกิน 1 เมตร	หางคด จอมทอง
21	ปิดปิวแดง	บำรุงธาตุ	ไม้พุ่ม	สารภี แม่ออน จอมทอง
22	เปล้าเลือด	บำรุงเลือด สตรีอยู่ไฟ	ไม้ประเภทหัว-เหง้า	หางคด
23	ผักชีคอย	แก้ลม บำรุงกำลัง	พืชล้มลุก	สารภี แม่ออน
24	ผักคืด	เป็นอาหาร ผลรักษาไฟ	ไม้พุ่มเนื้ออ่อน	หางคด
25	พญาเสือโคร่ง	เปลือกลำต้น รากเข้ายา	ไม้ยืนต้น	คอยสะเก็ด
26	มะเขือแจ้ดิน	ทั้งห้า บำรุงเลือด	เถาเครือ	หางคด
27	มะเขือแจ้หนามดำ	บำรุงร่างกาย แก้มะโหก	ไม้ยืนต้น	หางคด
28	มะตูมนิม	บำรุงธาตุ บำรุงร่างกาย	ไม้ยืนต้นใหญ่	สารภี แม่ออน หางคด
29	โมกมัน	เบาหวาน	ไม้ยืนต้น	ต้นทราย
30	ม้ากระทืบโรง	บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย	ไม้ยืนต้น	สารภี แม่ออนคอยสะเก็ด
31	ม้าคอกแตก	บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย	พืชล้มลุก	คอยสะเก็ด
32	ม้าสามตอน	บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย	พืชล้มลุก	คอยสะเก็ด
33	ไม้แก้วโป่ง	ขับปัสสาวะ	ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่	หางคด
34	ไม้คืบคอง(มะทับคด , ต้นเต้าใหญ่)	เนื้อไม้ละลาย แก้พิษไข้ ร้อนในบำรุง ปอด	ไม้ยืนต้นขนาดกลาง	หางคด
35	ไม้นินคอง (ดงดำ)	เนื้อไม้บำรุงกำลัง	ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่	หางคด
36	ไม้มะดัน	ราก ใบแก้ระดูเสีย กัดเสมหะ ขับฟอกเลือด	ไม้ยืนต้นขนาดกลาง	หางคด
37	ไม้สลอด(ป่าข้าง)	ใบ รสฝาดเมา ตำพอกแก้ฝี เมล็ดรสร้อนถ่ายเสมหะและฝี	ไม้เนื้ออ่อนยืนต้น	หางคด จอมทอง
38	ย่านางแดง	แก้กินผิด ของแสลง	เครือ เถา	สารภี แม่ออน หางคด
39	รางจืดดอกแดง	แก้พิษ	เถา เครือ	หางคด
40	ว่านไก่แดง	ใช้กลั่น	ไม้เลื้อย	หางคด
41	ว่าน จี คอย คิ้ว น (ว่านหอกคด)	ทำให้คองกะพัน	ว่าน	หางคด
42	ว่านพอกชู	เข้ายาของปกากะชอ	ว่าน	แม่แจ่ม
43	สมุนไพรเลือดขาว	แก้สารต่างๆ	ไม้พุ่ม	สารภี แม่ออน

ตาราง 4.6 (ต่อ)

ลำดับที่	สมุนไพรที่หายาก	สรรพคุณหรือใช้ในตำรับยา	คุณลักษณะสมุนไพร	ข้อมูลจากหมอพื้นบ้านในพื้นที่
44	สมุนไพรเลือกแดง	แก้สารต่างๆ	ไม้พุ่ม	สารภี แม่อน
45	สบ้านก้น	ไม้พุ่มใช้ประคบแก้กระดูกแตก	ไม้พุ่ม	หางคกง
46	ส้มจีน	สตรีใช้ดื่มอาบอยู่ไฟ รากใช้แก้มะโห่	ไม้ยืนต้น	หางคกง
47	ส้ม ป้อ ย ห ว า น (ชะเอมป่า)	บำรุงร่างกาย รากแก้เนื้ว	เถา	หางคกง
48	ลิเลื้อนน้อย	ไม้ยืนต้น	ไม้เนื้ออ่อนยืนต้น	หางคกง
49	สุรพิษคำ	แก้พิษ	ไม้พุ่ม มีหัว	หางคกง
50	แห่นง	ใช้รากเข้ายาหอม	หัว-รากมีกลิ่นหอม	หางคกง
51	อบเชย	บำรุงธาตุ	ไม้ยืนต้น	สารภี แม่อน สันกำแพง สันทราย
52	ฮ้อสะพายควาย	บำรุงร่างกาย	เถา-เครือ	จอมทอง สันกำแพง สันทราย
53	ฮ่อมเกี้ยวคำ	เข้ายามะเร็ง ปวดข้อ	พืชล้มลุก	หางคกง
54	ฮ่อมเกี้ยวเงิน	เข้ายามะเร็ง ปวดข้อ	พืชล้มลุก	หางคกง

จากตารางสมุนไพรที่หายาก หมายถึงในท้องถิ่นของหมอพื้นบ้านที่เคยนำมาใช้เริ่มหมดไปโดยหมอจะให้คนไปเสาะหาและไม้พบ ทำให้ต้องหาจากท้องถิ่นอื่น หรือต้องการปริมาณมาก แต่ไม่มี อีกนัยหนึ่งหมายถึงพืชสมุนไพรที่ไม่สามารถเพาะขยายพันธุ์ได้หรือเพาะได้ยาก ตัวอย่างเช่นกวาวเครือแดง ไม่สามารถปลูกได้ มีอยู่ตามลำห้วยในป่า สบ้านก้น มักพบบนที่สูงเช่นคอยโป่งแยงอำเภอแม่ริม และที่อำเภอแม่อน แต่ที่หางคกงจะหาไม้พบ บางชนิดหมอเคยได้ยินแต่ชื่อ ไม่เคยเห็นต้นเลย เช่น ส้มป้อยหวาน พบว่าสมุนไพรที่หายากมากที่สุดเมื่อพิจารณาความถี่จากข้อมูลของแต่ละอำเภอ ได้แก่ กำลั้งเสื่อโคร่ง กำแพงเจ็ดชั้น ม้ากระทืบโรง อบเชยและฮ้อสะพายควาย สำหรับสรรพคุณของสมุนไพรที่หายากส่วนใหญ่คือ บำรุงกำลัง ร่างกาย ธาตุ และเลือด สรรพคุณอื่นได้แก่ แก้เนื้ว ขับปัสสาวะ แก้ปวดหลัง มะโห่ แก้ไข้ ถิบใช้ คีชาน พิษใช้ ร้อนใน แก้เลือดเป็นพิษแก้ลม ขับลม บำรุงปอด ถอนพิษ ขับพิษ แก้กินผิด แก้พิษกัดเสมหะ ขับฟอกเลือด แก้ของแสลง เข้ายาหอม แก้สาร ดูแลสุขภาพหลังคลอด ขับเสมหะ ใช้คกงะพัน ใช้แต่งกลิ่น

จากการสำรวจในพื้นที่ของการวิจัย พบว่าไม้สมุนไพรที่มีการกว้านซื้อที่บ้านดานเหนือ อำเภอฮอด และบ้านปง อำเภอสันทราย โดยจ้างชาวบ้านเก็บ กิโลกรัมละ 35 บาทเป็นพวกเถา-เครือขนาดเล็ก ได้แก่ มะขามเครือใช้ทั้ง 5 บำรุงเลือด และไม้ที่ใช้รื้อบันทุกเข้าไปเก็บได้แก่ มะเขือแจ้เครือ และรางแดง ส่วนไม้ที่พบว่าเหลือน้อยลงที่อำเภอสันทราย ได้แก่รางแดง หรือกิ่งแกบแดง เป็นไม้เถาขนาดใหญ่

4.3 สถานการณ์และศักยภาพในการผลิต ผลิตภัณฑ์สุขภาพจากพืชสมุนไพร

ลักษณะของสินค้าที่มีการผลิตจากพืชสมุนไพรแบ่งตามวัตถุประสงค์ในการใช้ได้คือ ใช้เป็นยาสมุนไพร สินค้าสมุนไพรสำเร็จรูป เช่น น้ำมันหอมระเหย พงยาสมุนไพรและสมุนไพรที่หั่นเป็นชิ้นอบแห้ง ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องสำอางจากสมุนไพร และผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและความงาม โดยมีระดับการผลิตจากโรงงานหรือสถานผลิตยาแผนโบราณ โรงพยาบาล และในชุมชน ดังนี้

ประเภทยาจากสมุนไพร

(ก) สถานผลิตยาแผนโบราณ/โรงงานยาแผนโบราณ ส่วนใหญ่ผลิต ยาตำรับหรือมีตัวยาหลายๆตัวเป็นส่วนประกอบ สำหรับสูตรที่ใช้ได้มาจากหลายแหล่ง เช่น จากภูมิปัญญาเดิมของบรรพบุรุษ หรือเป็นยาสูตรตำรับเป็นของตนเอง ยาพื้นบ้าน และยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ การผลิตยาในสถานผลิตยาหรือโรงงานยาแผนโบราณจะต้องมีการขอขึ้นทะเบียนยาเสมอ

จากการสอบถามกลุ่มผู้ผลิตสินค้าสำเร็จรูป หรือการแปรรูปยาสมุนไพร ประกอบด้วย โรงงานหรือสถานผลิตยาแผนโบราณ จำนวน 14 แห่งจากจำนวนทั้งสิ้น 24 แห่ง พบว่า ร้อยละ 40.0 เปิดกิจการมาแล้วมากกว่า 10 ปี ร้อยละ 35.0 เปิดกิจการต่ำกว่า 5 ปี และร้อยละ 15.0 เปิดกิจการมาแล้ว 5-10 ปี

จากการประเมินความรู้ของเจ้าของกิจการ หรือผู้รับผิดชอบในการผลิตสินค้าสำเร็จรูป หรือการแปรรูปยาสมุนไพร พบว่า ร้อยละ 70.0 ประเมินว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ในระดับมาก ร้อยละ 20.0 ประเมินว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ในระดับผู้เชี่ยวชาญ และอีกร้อยละ 10.0 ประเมินว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ในระดับปานกลาง

กระบวนการผลิต ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 65.0 มีเครื่องจักรขนาดไม่เกิน 10 แรงม้า จำนวน 1-2 เครื่อง ร้อยละ 20.0 มีเครื่องจักรขนาดไม่เกิน 10 แรงม้า จำนวน 3-4 เครื่อง ร้อยละ 5.0 มีเครื่องจักรขนาดไม่เกิน 10 แรงม้า จำนวน 5 เครื่อง และ ร้อยละ 10.0 ไม่มีเครื่องจักรในการผลิต และยังพบว่า มีเพียงร้อยละ 15.0 ที่มีเครื่องจักรขนาด 10 แรงม้าขึ้นไป จำนวน 1-2 เครื่อง ส่วนจำนวนคนงานหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายผลิต พบว่า ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 55.0 มีคนงานหรือฝ่ายผลิตจำนวน 1-5 คน ร้อยละ

15.0 มีคนงานหรือฝ่ายผลิตจำนวน 5-10 คน และอีกร้อยละ 30.0 ไม่มีการคนงานหรือฝ่ายผลิต หมายถึงเจ้าของกิจการดำเนินการผลิตเอง

สำหรับแหล่งวัตถุดิบสมุนไพรที่นำมาใช้ในการผลิต พบว่า การได้มาของวัตถุดิบสมุนไพร ร้อยละ 70.0 ซื้อจากร้านขายสมุนไพรในอำเภอเมือง ร้อยละ 55.0 รับซื้อจากชาวบ้านในชุมชนที่ไปเก็บสมุนไพรมาจากแหล่งที่ขึ้นตามธรรมชาติ ร้อยละ 35.0 ปลุกเองหรือเข้าไปเก็บสมุนไพรตามแหล่งธรรมชาติด้วยตนเอง ร้อยละ 25.0 รับซื้อจากชาวบ้านในชุมชนที่ปลุกเอง และอีกร้อยละ 10.0 มีการตั้งซื้อวัตถุดิบสมุนไพรมาจากต่างประเทศ (ผู้ตอบ ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ) กลุ่มผู้ผลิตส่วนใหญ่หรือร้อยละ 65.0 ไม่มีเครือข่ายที่ส่งเสริมการปลูกสมุนไพร หรือไม่มีการติดต่อประสานกับพ่อค้าที่นำสมุนไพรจากชุมชนมาขาย แต่อีกร้อยละ 35.0 มีเครือข่ายการติดต่อพ่อค้าหรือคนในชุมชนเพื่อนำสมุนไพรจากชุมชนมาขาย ได้แก่ ประสานกับเครือข่ายหมอเมือง หรือชมรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการปลูกหรือการเข้าไปหาสมุนไพรในแหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน สุ ต ร ย า ห รื อ ต ำ ร ับ ข อ ง ผู้ประกอบการรายเก่าที่ผลิตเช่น ยาขาง ยาหอมแก้ลม ยาผงแดง ยาถม ยาถ่ายขาง ยาริดสีดวง ยาผงเหลือง ยาบรรเทาริดสีดวงจุก ยาแก้เม็ดดำ และยากระษัย สำหรับโรงงานที่เปิดใหม่มีการผลิตแคปซูลเดี่ยวเช่น ขมิ้นชัน หญ้าไต้ใบ ว่านชักมดลูก รางจืด รางแดง กวาวเครือขาว หญ้าหนวดแมว มีข้อจำกัดคือผู้ผลิตส่วนใหญ่ไม่สะดวกในการเปิดเผยข้อมูล การศึกษาครั้งนี้จึงไม่สามารถเปิดเผยชนิดสมุนไพรที่มีการนำมาใช้เป็นวัตถุดิบได้ทั้งหมด

(ข) โรงพยาบาลที่ผลิตยาแผนโบราณมี จำนวน 4 แห่ง โดยการผลิตในโรงพยาบาลไม่จำเป็นต้องขึ้นทะเบียน มีการผลิตยาจากสมุนไพรทั้งชนิดเดี่ยว และหลายชนิดเป็นสูตรตำรับในรูปแบบ แคปซูล ยาขงและยาน้ำ สูตรที่ใช้ได้มาจากแหล่งเช่น โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร และโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัยกรุงเทพที่ผู้ผลิตเคยศึกษา ตำยาที่ใช้ในแคปซูลมักเป็นยาในตำรายาในสาธารณสุขมูลฐาน ทุกแห่งจะซื้อวัตถุดิบแล้วนำมาผลิตเอง และทุกแห่งจะซื้อจากชาวบ้านที่หาสมุนไพรมาจากป่าหรือตามแหล่งธรรมชาติ และ 2 ใน 4 แห่งเท่านั้นที่มีการปลูกสมุนไพรเพื่อนำมาผลิตผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพร และอีก 1 แห่งที่มีการซื้อผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ผลิตจากที่อื่นเพื่อนำมาให้บริการ

พบว่าโรงพยาบาลมีศักยภาพในการผลิตยาแคปซูลเดี่ยวมากที่สุด ได้แก่ขมิ้นชันแคปซูล เพชรสังฆาต ฟ้าทะลายโจร และมะระขี้้นกแคปซูล โดยขมิ้นชันผลิตตลอดปี 2547 คิดเป็นจำนวน 34,776 เม็ด คิดเป็น 8,6940 กิโลกรัม เพชรสังฆาต 20,828 เม็ด คิดเป็น 5,207 กิโลกรัม ฟ้าทะลายโจร 12,206 เม็ด คิดเป็น 3,051.5 กิโลกรัม มะระขี้้นก 10,277 เม็ด คิดเป็น 2,569.25 กิโลกรัม สรุปรายการยาสมุนไพรที่มีการผลิตทั้งสิ้น 31 ชนิดดังนี้ กระเทียมแคปซูล ขมิ้นชันแคปซูล ฟ้าทะลายโจรแคปซูล มะระขี้้นกแคปซูล พลุควาแคปซูล ยาตำรับริดสีดวงทวาร ยาตำรับเลือดคงาม ยาตำรับส

หัตถารยา เพชรสังฆาตแคปซูล บอระเพ็ดแคปซูล ยาตำรับอภัยสาส์น ลูกใต้ใบแคปซูล ประสะมะเวียง ยามมแก้ไอ ยาแก้ไอน้ำฟาง ยาตำรับหอมบำรุงหัวใจ ยาธาตุนอบเชย ชุมเห็ดเทศผงบรรจุซอง ชิงผง บรรจุซอง สมุนไพรชงดอกคำฝอย สมุนไพรชงตะไคร้ สมุนไพรชงมะตูม สมุนไพรชงรางจืด หญ้าหนวดแมวผงบรรจุซอง ยาหม่องไพล มหาหิงส์ พิมเสนน้ำ ไพลครีม โลชั่นตะไคร้หอม สเลดฟงพอนกลีเซอริน โลชั่นสเลดฟงพอนตัวเมีย

ผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพร ที่ผลิตในโรงพยาบาล หากแบ่งตามกลุ่มอาการส่วนใหญ่จะเป็น กลุ่มผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรที่ระบุการใช้เพื่อรักษาอาการต่าง ๆ ได้แก่ รักษาไข้หวัด เจ็บคอ ขับเสมหะ โรคกระเพาะ ท้องอืด ขับลมในลำไส้ แก้งูสวัด ผื่นคัน เริม มะเร็งไข้ปลา และแก้อาหาร ผิดสำแดง กินผิด รักษาอาการปวดเมื่อย เช่น แก้ปวดหลัง ปวดเอว ปวดตามร่างกาย ส่วน ผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรที่ระบุเพื่อใช้รักษาโรคต่าง ๆ คือ รักษาโรคผิวหนัง นิ้ว และอัมพฤกษ์/อัมพาต และมีผลิตภัณฑ์ประเภทยาบำรุงหรือยาอายุรกรรมะ คือ ยาหอมชนะเลิศ บำรุงหัวใจ แก้ลมวิงเวียน ยาธาตุ บำรุงกำลัง เจริญอาหาร ร้อนใน จากการสอบถามผู้ป่วยที่มาโรงพยาบาลชุมชนทั้ง 4 แห่ง และมีการส่งจ่ายยาสมุนไพร พบว่ามีการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาดังตารางคือ

ตาราง 4.7 การใช้สมุนไพรในการบำบัดอาการของผู้ป่วยในโรงพยาบาลชุมชน 4 แห่ง*

กลุ่มอาการ/โรค ที่ใช้ยาสมุนไพร	จำนวน (n=60)	ร้อยละ
1. ไอ เป็นหวัด เจ็บคอ มีเสมหะ เวียนศีรษะ ร้อนใน	20	44.4
2. โรคกระเพาะ ท้องอืด แน่นท้อง จุกเสียด	9	20.0
3. โรคผิวหนังทวาร	8	17.8
4. ปวดเมื่อย ปวดกล้ามเนื้อ คลายเส้น กระตุกทับเส้น	6	13.3
5. เบาหวาน ความดัน	3	6.7
6. ผื่นคัน ผื่นแพ้	3	6.7
7. เป็นฝี ปวดประจำเดือน	3	6.7
8. เพื่อบำรุงร่างกาย เจริญอาหาร	6	13.3
9. อุด/คุดนุหรี	2	4.4

* ผู้ป่วย 1 คน ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

จะเห็นว่าสมุนไพรสามารถนำมาประกอบกันเป็นยา หรือใช้เดี่ยวๆ ช่วยลดการพึ่งพายา ต่างประเทศได้ 9 กลุ่มอาการ

สรุปว่าโรงพยาบาลชุมชน มีศักยภาพในการผลิตยาสมุนไพร โดยมีรายการยาสมุนไพรที่มีการผลิตทั้งสิ้น 31 ชนิด มีการผลิตแคปซูลเดี่ยวมากที่สุดได้แก่ขมิ้นชันแคปซูล เพชรสังฆาต ฟ้า

ทะลายโจร และมะระขึ้นกแปะซูล โดยขมื่นชั้นผลิตตลอดปี 2547 คิดเป็นจำนวน 34,776 เม็ด เพ็ชรสังฆาต 20,828 เม็ด ฟ้าทะลายโจร 12,206 เม็ด มะระขึ้นก 10,277 เม็ด แหล่งที่ให้วัตถุดิบได้แก่ การซื้อจากร้าน จากชาวบ้านที่หามาจากป่า และปลูกเอง

(ค) ชุมชนที่ผลิตยาสมุนไพรได้แก่หมอพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้านและร้านขายยา

กลุ่มชุมชนที่มีการผลิตยาสมุนไพรในเชียงใหม่เป็นกลุ่มที่ผ่านการอบรมจากองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานเกษตรตำบล คลินิกเทคโนโลยี และสถาบันการศึกษาเช่นกลุ่มคอบสเก็ค เป็นกลุ่มผู้ผลิตที่ใช้วัตถุดิบส่วนใหญ่จากการปลูกเอง และซื้อจากกลุ่มในชุมชน มีการผลิตยาสมุนไพรแปะซูล และถูกกลอนปั้นด้วยมือเป็นสมุนไพรเดี่ยวได้แก่ ไพล ขมิ้น รวงจืด ฟ้าทะลายโจร การจำหน่ายคือขายที่บ้านและในงานนิทรรศการ รายได้ 10,000-15,000 บาท ต่อปี

กลุ่มหมอพื้นบ้าน มีการผลิตยาสมุนไพรจำหน่ายได้แก่ ยามัด ยากาก สำหรับนำไปดื่มพบว่า กลุ่มหมอเมืองจะผลิตผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรด้วยตนเอง

ผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรที่ผลิตโดยหมอพื้นบ้าน พบว่า มีศักยภาพในการใช้ยาสมุนไพรหลากหลายชนิด หรือมากกว่าการให้บริการโดยโรงพยาบาล คือมีผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคอื่น ๆ เพิ่มเติมคือ เบาหวาน เก๊าท์ หอบหืด และดีซ่าน (ตัวเหลือง/ตาเหลือง) และการใช้เพื่อรักษาอาการต่าง ๆ คือ แก้กมผัดเดือน แก้กเลือด บำรุงเลือด แก้ปวดฟัน และแก้ซำ เ็นขาด ส่วนยาบำรุงหรืออายุรกรรมเพิ่มเติมจากการผลิตในโรงพยาบาล คือ ยาแก้กษัย ครอบจักรวาล

สรุปศักยภาพการนำผลิตภัณฑ์/ยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลนำไปใช้รักษาดังตาราง 4.8

ตาราง 4.8 สรุปผลิตภัณฑ์/ยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลชุมชน

ผลิตภัณฑ์/ยาสมุนไพร	จนท. รพ.	หมอ เมือง	รวม(n=26)*	ร้อยละ
1. รักษาโรคต่าง ๆ				
1.1 ริดสีดวง	3	8	11	42.3
1.2 นิ้ว	1	9	10	38.5
1.3 เบาหวาน	-	5	5	19.2
1.4 ยางเก๊าท์	-	2	2	7.7
1.5 หอบหืด	-	2	2	7.7
1.6 ดีซ่าน(ตัวเหลือง/ตาเหลือง)	-	2	2	7.7
1.7 อัมพฤกษ์/อัมพาต (สหัสธารา)	1	-	1	3.8

ตาราง 4.8 (ต่อ)

ผลิตภัณฑ์/ยาสมุนไพร	จนท. รพ.	หมอ เมือง	รวม(n=26)*	ร้อยละ
2. รักษาอาการต่าง ๆ				
2.1 แก้มฝีเคือง แก้มเลือด บำรุงเลือด	-	9	9	34.6
2.2 โรคกระเพาะ ท้องอืด ขับลมในลำไส้	2	6	8	30.8
2.3 ไข้หวัด เจ็บคอ ขับเสมหะ	3	4	7	26.9
2.4 แก้อาหารผิดปกติแคง กินผิด	1	3	4	15.4
2.5 แก้งูสวัด ผื่นคัน เริ่ม มะเร็งไขปลา	2	2	4	15.4
2.6 แก้อุจจาระ	-	2	2	7.7
2.7 แก้อาหารเย็นขาด	-	1	1	3.8
3. ยารักษาอายุรกรรม				
3.1 ยาธาตุ บำรุงกำลัง เจริญอาหาร ร้อนใน	1	9	10	38.5
3.2 ยาหอมขณะลม บำรุงหัวใจ แก้มลม วิงเวียน	2	7	9	34.6
3.3 แก้มขี้ ครอบจักรวาล อายุรกรรม	-	4	4	15.4
4. รักษาอาการปวดเมื่อย				
4.1 แก้อาการหลัง ปวดเอว ปวดตามร่างกาย	2	9	11	42.3
4.2 ลูกประคบ หมอนประคบ	-	1	1	3.8

* ผู้ป่วยหนึ่งคน ตอบได้หลายคำตอบ

สำหรับร้านขายยาที่ผลิตยาแผนโบราณในร้าน จำนวน 1 แห่ง มักผลิตตามใบสั่งของหมอพื้นบ้านคราวละ 5-10 กิโลกรัม โดยถูกนำมาไปแบ่งบรรจุเอง และจะผลิตยาประเภทสมุนไพรเดี่ยวด้วย แหล่งวัตถุดิบจัดหามาจากเครือข่ายโรงพยาบาลสมุนไพรและการจัดซื้อจากในและต่างประเทศ

ประเภทสินค้าสมุนไพรกิ่งตำเรือรูป กลุ่มสินค้าสมุนไพรที่มีการขยายตัวด้านการผลิตมากขึ้นและมีแนวโน้มในการใช้ในธุรกิจสุขภาพได้แก่กลุ่มน้ำมันหอมระเหย และกลุ่มสมุนไพรที่อบแห้งบดเป็นผง และสมุนไพรที่แปรรูปเป็นจีน

กลุ่มน้ำมันหอมระเหย การกลั่นน้ำมันหอมระเหยพบมีมากขึ้นทั้งในสถานผลิตยาแผนโบราณ โรงงานและที่ผลิตในชุมชน โดยมีศักยภาพดังนี้

(ก) การผลิตในสถานผลิตยาแผนโบราณ โรงงานยาแผนโบราณ ปัจจุบันมีการกลั่นน้ำมันหอมระเหย ในถังกลั่น ขนาด 50 ลิตร 100 ลิตร สามารถกลั่นไพล ตะไคร้แกง ตะไคร้หอมและมะกรูดในปริมาณมากเพื่อส่งขายแก่พ่อค้าคนกลางหรือนำส่งขายเอง หรือเสนอขาย อีกทั้งพัฒนาสินค้าจากน้ำมันหอมระเหยเช่นอยู่ในรูปสเปรย์ อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี คุณภาพของน้ำมันหอมระเหยที่ได้ยังไม่ดีพอ เนื่องจากการกลั่นนานเกินไป และอุณหภูมิที่ใช้สูงเกินไป

(ข) การผลิตในชุมชน พบว่ามีการสนับสนุนให้กลุ่มชุมชนปลูกตะไคร้หอมในหมู่บ้านปลูกเพื่อส่งเข้าเครื่องกลั่นของหัวหน้ากลุ่ม โดยใช้หม้อกลั่นระบบความเย็นหมุนเวียนโดยใช้สเตนเลส ขนาด 50 ลิตร กลั่นได้วันละ 100 กก.

กลุ่มสมุนไพรอบแห้ง เป็นจีนและบดเป็นผง โรงงานหรือสถานผลิตยาแผนโบราณท้องถิ่นหรือเอกชน เพื่อป้อนเข้าโรงงานที่มีศักยภาพการผลิตสินค้าที่สูงกว่า หรือเพื่อจำหน่ายแก่ผู้บริโภค

- การผลิตในสถานผลิตยาแผนโบราณและโรงงานยาแผนโบราณบางแห่ง สามารถผลิตวัตถุดิบแปรรูปสมุนไพรส่งเข้าโรงงานใหญ่ที่ต่างจังหวัด ตัวอย่างได้แก่มะขามป้อม โดยเครื่องจักรสามารถอบได้คราวละ 2 – 3 ตันต่อวัน ใช้เครื่องอบชนิดแก๊ส โดยรับโควตาประจำปีจากโรงงานใหญ่ การส่งสมุนไพรอบแห้งปีละประมาณ 5-10 ตัน หรือส่งกระชายดำอบแห้ง ขิงอบแห้ง ใบยอบคอง ลูกยอบคอง เพื่อส่งตลาดต่างประเทศ

- การผลิตในชุมชน การทำให้สมุนไพรแห้ง ส่วนมากไม่ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ จะใช้เครื่องอบที่เป็นตู้เหล็กด้านล่างเจาะเป็นรูสำหรับให้ไอร้อนจากเตาแก๊สผ่านขึ้นมา บางกลุ่มใช้เตาอบแบบถ้ำไยสามารถปรับอุณหภูมิได้ หรือบางกลุ่มใช้เพียงการตากแดด โดยกลุ่มแม่บ้านจะอบสมุนไพรบรรจุซอง และใช้เครื่องรีดซอง ดัดฉลากขายรวมกับผลิตภัณฑ์อื่น กลุ่มที่ดำเนินการโดยผู้เรียนมาทางแพทย์แผนไทยจะรับแปรรูปสมุนไพรแห้งเช่น ไพล ขมิ้น ชา ใบเตย ตะไคร้ ได้ครั้งละ 22 กิโลกรัมต่อเดือน สามารถส่งสมุนไพรแก่พ่อค้าคนกลางเพื่อนำไปทำหมอนสมุนไพร

ในชุมชนบางแห่งที่มีการรวมกลุ่มเพื่อผลิตอาหารแห้ง จะมีการผลิตสินค้าวัตถุดิบแปรรูปอยู่ใกล้โรงผลิตและแหล่งวัตถุดิบ ใช้เครื่องอบไฟฟ้า เนื่องจากสามารถควบคุมอุณหภูมิ ความชื้นในการอบได้ดีกว่า ทำให้รักษาคุณภาพสินค้า สินค้าดังกล่าวตลาดยังมีความต้องการ ไม่หยุดนิ่ง เช่น ขมิ้นชันผง ใบยอบคอง ลูกยอบคอง และขายส่งแก่โรงงาน ในร้าน

ประเภทผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มจากสมุนไพร

ปัจจุบันมีการผลิตอาหารเสริมและเครื่องดื่มจากสมุนไพร มากขึ้น เนื่องจากการผลิตสินค้าดังกล่าวไม่จำเป็นต้องขึ้นทะเบียนซึ่งจะมีประเด็นทางกฎหมายเรื่องสถานที่ผลิต และทะเบียนยาแผนโบราณ พบว่ามีการผลิตผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มมีการผลิตดังนี้

(ก) การผลิตในโรงพยาบาล พบว่ามีการบรรจุผงสมุนไพรสำหรับชงเป็นเครื่องดื่มสมุนไพรได้แก่ ชาขงจิง มะตูม ตะไคร้ แต่ยอดจำหน่ายยังไม่ดี

(ข) การผลิตในชุมชน มีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนและในรูปเอกชน ในรูปแบบชุมชน จะมีหัวหน้ากลุ่ม เมื่อจะผลิตสมุนไพรที่ต้องใช้แรงงานก็จะระดมมาทำและจ่ายค่าตอบแทนเป็นค่าแรงงาน ส่วนมากไม่ใช่เครื่องมือ เครื่องจักรขนาดใหญ่ จะใช้สมุนไพรในการผลิตปริมาณครั้งละไม่มากทั้งชนิดสดและแห้งได้มาจากส่งเสริมการปลูกในสมาชิกกลุ่มและรับซื้อมาแปรรูปหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือหน่วยงานพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ทำการส่งเสริมอาชีพโดยหากมีกลุ่มต้องการจะทำอาชีพใดจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณ อุปกรณ์ เอกสารแผ่นพับ โดยนโยบายจะสนับสนุนกลุ่มให้มีผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(นคผ.) และ SMEs พัฒนาชุมชน จะจัดหาแหล่งจัดจำหน่าย ประสานแหล่งจำหน่าย นอกจากการประสานงานด้านการปลูกกับฝ่ายเกษตร จะดำเนินการประสานกับฝ่ายเกษตรสาธารณสุขด้านการขอใบอนุญาตผลิตภัณฑ์อาหารหรือออย.ประสานกับอุตสาหกรรมจังหวัด เพื่อขอใบอนุญาตมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม หรือ มผช. หน่วยงานจังหวัดจะประสานกับหน่วยงานอำเภอ เขต5 รับผิดชอบภาคเหนือ โดยจัดทำรายงานยอดจำหน่าย และร่วมกับฝ่ายพาณิชย์จังหวัด การจัดงานจัดเป็นระยะปีละ6-7 ครั้ง นอกจากนี้มีหน่วยงานเคหะกิจเกษตร สังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่ส่งเสริมการแปรรูปสมุนไพร เทคนิคการทำเช่นชาขง ทางกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมก็จะมีการออกตลาดสินค้าที่ได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการผลิตออกสู่ชุมชน

ตัวอย่างกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

- กลุ่มนคผ.และSMEsที่ได้รับความสำเร็จและขายดีของตำบลสุเทพคือ เครื่องดื่มสมุนไพรเป็นทั้งชนิดเกลือละลายน้ำเรียกกันว่าชาขงสมุนไพร
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลฟ้าฮ่าม ผลิตเครื่องดื่มสมุนไพรหรือชาขงมักเป็นผงสีน้ำตาล บรรจุถุงพลาสติก แต่ละชนิด ใช้สมุนไพรดังนี้ ไพล เก๊กฮวย หญ้าหนวดแมว ฟ้าทะลายโจร เหงือกปลาหมอ หญ้าปักกิ่ง กระชายดำ ฟ้าทะลายโจรรางจืดใบเตย ตะไคร้หอม และที่ขายดีเดือนละประมาณ 7,500 บาท คือขิง คำฝอย มะตูม ตะไคร้ แต่ละครึ่งผลิตครั้งละ 10กก. กิโลกรัมละ 60บาท ไปขายตามที่หน่วยงานต้องการให้ไปทำมาตั้งแต่ปี 2535 มักขายเวลาว่างงานเกษตร กาดโค้ง ใ้คงคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การฝึกหัดทำชาขงดังกล่าว แต่เดิมกลุ่มได้รับการเรียนรู้เทคนิคการทำมาจากเคหะกิจเกษตร ทำ 2 ชนิดคือ ขิง และมะตูม โดยใช้วิธีเติมน้ำตาลทราย ในน้ำที่ผสมสมุนไพร ต่อมาผู้ทำได้พัฒนาโดยใช้สมุนไพรดังกล่าวและเกิดการเรียนแบบการผลิตหลายกลุ่ม มีกลุ่มแม่บ้านต่างๆมาจ้างผลิตนำไปขายในนามกลุ่มก็มี

- กลุ่มชมรมรักย์สมุนไพร อ.สันป่าตอง เชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลสันป่าตอง โดยประธานกลุ่มเป็นผู้ที่เรียนจบทางด้านเกษตรกรรมแผนไทย รับซื้อสมุนไพรสดคราวละ 10-20 กิโลกรัม แปรรูปเครื่องคั้นชนิดผงผสมสมุนไพรจาก ใบหม่อน ตะไคร้ ขลุ่ หนุ่้าหนวดแมว แอ้่ม ดอกคำฝอย รากจืด
- กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสมุนไพรที่มีชื่อเสียง ได้แก่กลุ่มแม่บ้านคอยสะเก็ดแปรรูปเครื่องคั้นสมุนไพร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแม่คือ อำเภอคอยสะเก็ด ชาสมุนไพรชนิดเกลือ
- กลุ่มชุมชนที่มีการผลิตอาหารเสริม กำลังการผลิตขนาดใหญ่ ได้แก่กลุ่มหมู่บ้านคนเมืองซึ่งเป็นหมู่บ้านที่กำหนดขึ้นมาเองในปี 2543 การผลิตอาศัยแรงงานภายในหมู่บ้านในพื้นที่มีโรงกลั่นเหล้า ทำน้ำหมักชีวภาพและฮอร์โมนพืช และมีโรงผลิตแยกเป็นสัดส่วนอยู่ในหมู่บ้านและสร้างสถานที่ผลิตอาหารเสริมเพิ่มเติม มีเครื่องจักรมากกว่า 10 เครื่อง ได้แก่เครื่องตอกเม็ด เครื่องผลิตแคปซูล เครื่องบดสมุนไพร เตอบสมุนไพร ขนาด 2-3 ตัน เครื่องนวดสมุนไพรและอื่นๆ ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่ผลิตได้แก่ กวาวเครือ สาทรายทะเล และมีการผลิตสมุนไพรตามความต้องการของชาวญี่ปุ่นสมุนไพรหลายชนิด เดิมในกลุ่มได้ทำยาพื้นเมือง แต่เห็นว่าสังคมไม่ยอมรับประกอบกับมีประเด็นกฎหมายยาจึงผลิตอาหารเสริม ขณะนี้ได้รับการสนับสนุนด้านเครื่องมือมากขึ้น กำลังดำเนินการขอจัดตั้งเป็น โรงงานผลิตยาลดความอ้วน ต่อสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด นอกจากนี้ทางหน่วยงานยังรับจ้างคอกอัดยาสมุนไพร ถึงแม้ว่าผู้รับผิดชอบเป็นหมอพื้นบ้านรุ่นใหม่ ไม่ได้เรียนรู้ด้านการผลิตและด้านเครื่องจักรมาก่อน แต่เป็นผู้สนใจศึกษาความรู้ด้านสมุนไพรและการผลิตด้วยตนเองและสามารถผลิตสมุนไพรอัดเม็ดได้ในระดับหนึ่ง โดยในขณะนี้ได้พยายามศึกษากรรมวิธีการสกัดสารสกัดสมุนไพรจากนักวิชาการหลายฝ่าย ตามที่ชาวต่างประเทศต้องการ เช่น สารสกัดสาทรายเกลียวทอง

ประเภทผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและความงาม

ผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ได้แก่ สมุนไพรสำเร็จรูปที่มีการพัฒนาให้มีมูลค่าเพิ่มเช่น แชมพูสระผม ครีมนวดน้ำ สมุนไพรขัดตัว ผงสมุนไพรดับกลิ่น และลูกประคบ ตัวอย่างเช่น ลูกประคบสูตรล้านนา ลูกสมุนไพรดับกลิ่น ลูกสมุนไพรแช่อบ ลูกสมุนไพรสำหรับอบ-อบ หมอนสมุนไพร

(ก) การผลิตในโรงพยาบาล มักผลิตเพื่อใช้ประกอบการตรวจในคลินิกการแพทย์แผนไทย ได้แก่การผลิตลูกประคบสด ในปี 2547 ผลิตจำนวน 697 ลูก ลูกประคบแห้ง ผลิต 497 ลูก

สมุนไพรอบตัว 148 ห่อ ต้องใช้เครื่องหั่นสมุนไพร เนื่องจากผลิตคราวละมาก และเครื่องอบสมุนไพรเพื่อให้แห้งและคงคุณภาพ

(ข) การผลิตในชุมชน ส่วนใหญ่ใช้แรงงานเป็นหลักในการผลิต เช่นในการผลิตลูกประคบแห้ง พืชสมุนไพรแช่อบ พืชสมุนไพรดับกลิ่น แต่ต้องลงทุนด้านบรรจุภัณฑ์ การเย็บหีบห่อ การตกแต่งให้เป็นสินค้าภูมิปัญญา การใช้ฉลากที่เหมาะสมในสินค้าที่ส่งออก ตัวอย่างกลุ่มนตผ.และ SMEs ที่ได้รับความสำเร็จและขายดีของตำบลสุเทพกลุ่มสมุนไพรเพื่อสุขภาพเท้า ลูกประคบสมุนไพร สมุนไพรคุดกิ้น บางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบล จะรับซื้อสมุนไพรสดคราวละ 10-20 กิโลกรัม แปรรูปเป็นลูกประคบสมุนไพรสำหรับอบแช่ และอบไอน้ำ สำหรับลูกประคบและสมุนไพรแช่อบจะมีการบรรจุในกล่องกระดาษเพื่อส่งให้ชาวต่างประเทศ เช่น ลูกประคบคราวละ 100 ลูก สมุนไพรสำหรับอบแช่ 100 ลูก นอกจากนั้นก็มีกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสมุนไพรที่มีการผลิตผลิตภัณฑ์ แชมพูอัญชัน ครีมนวดสมุนไพร

4.4 สถานการณ์และศักยภาพในการค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร

สถานการณ์การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร ในพื้นที่สำรวจพบว่ามีการค้าขายในหลายระดับและมีแนวโน้มการขยายต่อเนื่อง โดยแบ่งระดับการค้าเป็น 3 ระดับคือ

- 4.4.1 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชน
- 4.4.2 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในระดับเมือง
- 4.4.3 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในระดับโรงงาน

4.4.1 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชน

แบ่งเป็นการค้าสมุนไพรที่ได้ตามแหล่งธรรมชาติ และสมุนไพรที่มีการส่งเสริมการปลูกจากการสัมภาษณ์ คนขายวัตถุดิบสมุนไพรในหมู่บ้าน และพ่อค้าคนกลางขายสมุนไพร พบว่าคนขายสมุนไพรที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่อำเภอฝาง เชียงดาว สันทราย และแม่แจ่ม จำนวน 6 คน อายุ 55-78 ปี มีเพียงคนเดียวที่อายุ 26 ปี และเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา นอกนั้นไม่ได้เรียนหนังสือ จำนวน 3 คน จบชั้นประถมศึกษา จำนวน 1 คน และจบมัธยมศึกษา จำนวน 1 คน ทุกคนสืบทอดการขายวัตถุดิบสมุนไพรมาจากรุ่นพ่อแม่ โดยเรียนรู้จากการติดตามพ่อหรือญาติผู้ใหญ่ไปหาสมุนไพรในป่าเขา และรู้จักคุ้นเคยกับร้านขายสมุนไพรสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และบางคนก็มีลูกค้าประจำหรือมีลูกค้าใหม่ที่สั่งซื้อมาคราวละมาก ๆ และบางคนส่งขายให้กับโรงพยาบาลชุมชน ด้านความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณสมุนไพรชนิดต่าง ๆ และผลข้างเคียงหรือข้อจำกัดในการใช้สมุนไพร เมื่อ

เปรียบเทียบกับผู้เชี่ยวชาญหรือหมอฟันบ้านที่เก่ง ๆ พบว่า คนขายสมุนไพร จำนวน 2 คน คิดว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณและผลข้างเคียงในการใช้สมุนไพร ในระดับมากหรือเทียบเท่าหมอฟันบ้านเก่ง ๆ จำนวน 4 คน คิดว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณสมุนไพรในระดับเล็กน้อยหรือรู้เฉพาะที่ทำการค้า จำนวน 3 คน คิดว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับผลข้างเคียงหรือข้อจำกัดในการใช้สมุนไพร ในระดับเล็กน้อย ส่วนอีก 1 คน คิดว่าการใช้สมุนไพรไม่มีผลข้างเคียงใด ๆ

สมุนไพรที่นำมาขายเป็นวัตถุดิบ ทั้งหมดมาจากแหล่งธรรมชาติ และจะหาขายตามที่มีรายการสั่งซื้อเท่านั้น เช่น ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ส่วนใหญ่จะมีรายการสั่งซื้อจากร้านขายยาในเมืองเชียงใหม่ และโรงพยาบาลอำเภอเพื่อนำไปผลิตยาสมุนไพร ในพื้นที่อำเภอสันทราย จะรับรายการสั่งซื้อจากร้านขายยาในอำเภอ และบางครั้งมาจากร้านขายยาในเมือง ส่วนพื้นที่อำเภอฝาง และอำเภอเชียงดาว จะมีรายการสั่งซื้อจากโรงพยาบาลอำเภอ แต่ในพื้นที่อำเภอเชียงดาวจะมีรายการสั่งซื้อปริมาณมากและมาจากหลายแห่ง สะท้อนให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของแหล่งผลิตปฐมภูมิในพื้นที่อำเภอเชียงดาว ผู้ที่มาสั่งซื้อมีทั้งร้านขายยาในจังหวัด โรงงานผลิตยาแผนโบราณ กลุ่มหมอเมือง และถูกค้าจากกรุงเทพมหานคร กระบวนการหาวัตถุดิบสมุนไพรในกรณีที่มีการสั่งซื้อปริมาณมาก ๆ ของคนขายสมุนไพรในพื้นที่อำเภอเชียงดาว คือ จะมีเครือข่ายประมาณ 10 คน ซึ่งมีอาชีพเกี่ยวข้องกับการขึ้นเขา เช่น พวกหาของป่า ลูกหาบนักท่องเที่ยว เครือข่ายพวกนี้จะไม่มีความรู้มากนักเกี่ยวกับสรรพคุณของสมุนไพร แต่จะรู้ว่าสมุนไพรชนิดใดอยู่ตรงไหน แต่จะปิดเป็นความลับหรือไม่บอกกัน เมื่อมีการสั่งซื้อปริมาณมาก ๆ ส่วนใหญ่ จำนวน 100 กิโลกรัม ขึ้นไป คนขายสมุนไพรจะนำตัวอย่างสมุนไพร ไปให้เครือข่ายดูแล้วให้ประมาณกำหนดเวลาในการเข้าไปหา แล้วจึงแจ้งกับผู้สั่งซื้อว่าหาได้หรือไม่ ปัจจัยหนึ่งที่มีรายการสั่งซื้อปริมาณมาก ๆ ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว คือ จะมีการตรวจสอบราคาร้านขายส่งในตัวเมืองก่อน หากราคาใกล้เคียงก็จะสั่งซื้อในเมือง แต่ถ้าราคาถูกกว่าครึ่ง หรือ 3-4 เท่า จึงจะมีการสั่งซื้อที่เชียงดาว ลักษณะของธุรกิจ อาจเป็นการรวบรวมซื้อจากเครือข่ายที่ปลูกแล้วขายส่ง ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่มีปริมาณมากเก็บได้คราวละ 1 ตัน ได้แก่ มะขามป้อม นอกนั้น ได้แก่ กระชายดำ

ชนิดหรือสมุนไพรที่มีการนำมาขายเป็นวัตถุดิบ ส่วนใหญ่เก็บจากป่า ได้แก่ กวาวเครือขาว ตะไคร้ต้น มะเดื่อยหิน หิงมัน หนอนตายหยาก หญ้าถอดปล้อง กำลั้งเสือ โคร่ง ม้ากระทืบโรง ฮ่อ สะปายควาย กำแพงเจ็ดชั้น ฝรั่ง มะเขือแจ้เครือ รวงจืด รวงแดง เบ้าเลือด เจตมูลเพลิงแดง/ดำ สบู่เลือด เถาวัลย์เปรียง ข้าวเย็นเหนือ/ใต้ เถาสะคว้น หังถ่อน ตะโกนา เมล็ดข่อย สมุลแว้ง ฯลฯ สมุนไพรบางชนิดเช่นกวาวเครือแดงซื้อจากลำปาง เป็ียงแข้งม้าแดงซื้อจากอำเภอแม่สะเรียง หญ้าหวาน ซื้อจากโครงการหลวงห้วยลึก ข้าวเย็นเหนือ/ใต้ ขมิ้นเครือ ฝาง แสมสารจะซื้อจากร้านในเมืองเชียงใหม่ คนขายสมุนไพรในหมู่บ้านระบุว่า ไม่สามารถบอกได้ว่าสมุนไพรชนิดใดเป็นที่นิยม

หรือมีความต้องการจากตลาดมากนักน้อยแค่ไหน การหาสมุนไพรมาขายขึ้นอยู่กับรายการที่มาสั่งซื้อ การทำการค้าขายวัตถุดิบสมุนไพร ของคนขายในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะทำคนเดียว มีเพียงอำเภอเชียงดาวที่ทำในลักษณะเครือข่าย ส่วนสมุนไพรที่มีการปลูกในชุมชน คนขายวัตถุดิบสมุนไพร ในอำเภอแม่แจ่มมีความเห็นว่า ชาวบ้านไม่นิยมปลูกเพราะบริเวณโดยรอบชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ หากต้องการใช้ก็สามารถหาได้ตามแหล่งธรรมชาติ คนขายวัตถุดิบสมุนไพรในอำเภอสันทราย ระบุว่า เคยมีการส่งเสริมการปลูก ตอนแรก ๆ ราคาแพง พอปลูกไประยะหนึ่งราคาถูกลงมาก ไม่คุ้มทุนก็ไม่มีใครสนใจปลูกอีก ส่วนคนขายวัตถุดิบสมุนไพรในอำเภอเชียงดาว มีความเห็นว่า การปลูกพืชสมุนไพรต้องใช้เวลานาน เช่น ใช้เวลา 15 ปี แต่ราคาที่สามารถขายได้เพียงกิโลกรัมละ 15 บาท ไม่คุ้มทุนในการดูแลรักษา แต่ถ้าเป็นพวกว่าน จิง ข่า อาจจะเสี่ยงปลูกไว้ได้ และต้องปลูกจำนวนมาก ๆ เพราะไม่สามารถคาดเดาได้ว่าราคาจะดีหรือไม่ หรือช่วงไหนจะเป็นที่ต้องการของตลาด

สรุป สมุนไพรที่ค้าขายส่วนใหญ่มาจากป่า โดยมีการสั่งซื้อจากร้านขายยาที่ตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และโรงพยาบาลอำเภอ การจัดหาของป่ามาขายมีการดำเนินการหาวัตถุดิบเป็นเครือข่ายในบางกลุ่ม ชนิดสมุนไพรขึ้นกับความต้องการ ส่วนที่ระบุได้กำลังเสือโคร่ง ม้ากระทืบโรง ฮ่อสะพายควาย กำแพงเจ็ดชั้น บึงก็ มะเขือแจ้เครือ รวงจืด รวงแรด เบ้าเลือด กวาวเครือ เจตมูลเพลิงแดง/ดำ สมุนไพรเถาวัลย์เปรียง ขี้ขาวเหินเหิน/ใต้ เถาสะค้าน ฝรั่งอ่อน ตะโกนา เมล็ดข่อย สมุลแว้ง การปลูกพืชสมุนไพรมีปริมาณไม่มากเพราะยังไม่ทราบความต้องการของตลาด

สำหรับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มสมุนไพรมีการจำหน่ายในงานชุมนุมหรืองานนิทรรศการหรือ เมื่อมีกิจกรรมของกรมวิชาการเกษตร การออกงานต่างๆในวัด ขายอยู่กับบ้าน ส่งแก่สถานบริการสุขภาพ (สปา) หรือมีผู้มาซื้อไปขายต่อ การขายต่างประเทศบางกลุ่มขายได้สองเดือนครั้ง ไม่นับการออกบู๊ท เพราะจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก นอกนั้นมีการจำหน่ายตามงานถนนคนเดินทุกวันอาทิตย์

4.4.2 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในระดับเมือง

จากการสำรวจพบว่า โรงงานบดสมุนไพรจะส่งสมุนไพรที่บดแล้วแก่ร้านขายยาแผนโบราณ ส่วนโรงงานบดสมุนไพรแห่งรับซื้อสมุนไพรคราวละมาก ๆ ส่งเข้ามาเป็นคันรถบรรทุก 4-6 ล้อ เช่น ไซลและขมิ้นซื้อจากเชียงใหม่ทีละ 500-600 กิโลกรัม ซื้อจากกรุงเทพฯ พิจิตร แพร่ แคนชัย เพชรบูรณ์ เวียงป่าเป้า เชียงราย รวมทั้งหมดประมาณ เดือนละ 300 กิโลกรัม จิงซื้อครั้งละ 10 ตัน ใช้มากในยาสมุนไพรเดี่ยวที่บดเป็นผงทั้งสิ้น ประมาณ 12 ตันต่อเดือน นอกจากนี้ยังใช้พิมเสน เมณฑอลในยาหอมมาก ขาดไม่ได้ ยาผงที่ขายดี บดเพื่อนำไปขายต่อได้แก่ยาหอมเดือนละ 1 ตัน ที่ขายดีรองลงไปคือ ยาผงเหลือง ยาลม ยาลมผัดเดือน ยาขาง สมุนไพรที่ขาดไม่ได้ในยาดังกล่าวคือ ลูกจันทร์

ดอกจันทน์ กานพลู โกฎสอ โกฎหัวบัว โกฎทั้งเก้า ชะเอม เกสรทั้ง5 กำยาน สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม การผลิตยาแผนโบราณในร้านยา ยาคำรับมักผลิตเป็นผงเพราะสามารถทำได้ง่าย ขายส่งเป็นปริมาณมากแก่ลูกค้ารายย่อยที่นำไปใส่กล่องพลาสติกเพื่อขายต่อตามตลาดนัด และขายยาสมุนไพรเดี่ยวสำหรับการนำไปใช้เองแก่โรงพยาบาล โรงงานยาแผนโบราณและหมอพื้นบ้านตามที่ต้องการเช่นมะระขี้นก และฟ้าทะลายโจร

4.4.3 การค้าวัตถุดิบพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในระดับอุตสาหกรรม การดำเนินงานต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางซึ่งมีประสบการณ์ประสานงานระหว่างโรงงานและผู้ปลูกหรือเกษตรกร จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีรายละเอียดการซื้อขายพืชสมุนไพรแตกต่างกับคนขายสมุนไพรในหมู่บ้าน กล่าวคือ การซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลาง จะมีเรื่องคุณภาพของสมุนไพรเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งพ่อค้าคนกลางได้เล่าถึงตัวอย่างการซื้อขายสมุนไพรชนิดต่าง ๆ กรณีการสั่งซื้อกวาวเครือของคนญี่ปุ่น ในการติดต่อครั้งแรก ได้พาผู้สั่งซื้อเข้าไปในพื้นที่และนำตัวอย่างกวาวเครือส่งไปวิเคราะห์ ผลเป็นที่พอใจ และครั้งต่อมาผู้สั่งซื้อขอตัวอย่างไปวิเคราะห์อีกรอบ ปรากฏว่าผู้ร่วมโครงการได้นำกวาวเครืออีกแห่งหนึ่งส่งไปให้ แต่ปรากฏว่า คุณภาพไม่ผ่าน ทำให้ผู้สั่งซื้อยกเลิกไป และกรณีต้องการทราบว่าขมิ้นชันที่ปลูกตรงไหนดีที่สุด เพื่อหามาตรฐานการผลิตส่งออกนอก ต้องอาศัยการวิเคราะห์หรือตรวจสอบคุณภาพ และในการจัดซื้อจัดหาสมุนไพรให้ได้ตามปริมาณที่กำหนด พบว่า มีปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับคุณภาพและการปนปลอมกับสมุนไพรอื่นที่ใกล้เคียง เช่น กรณีการสั่งไหล จำนวน 100 ตัน ซึ่งหน่วยงานราชการจัดการประมูลภาคเอกชน เพื่อนำพันธุ์ไปส่งเสริมการปลูกให้เกษตรกร กระบวนการจัดการผ่านพ่อค้าคนกลาง แต่ไม่มีการกำกับดูแลในเรื่องการปลูกของเครือข่ายเกษตรกร ถึงแม้ว่าจะสามารถหาไหลได้ทันตามที่กำหนด แต่ก็มี การปลอมปนกับว่านอื่นที่ใกล้เคียง และไม่สามารถบอกถึงคุณภาพ อายุ และสายพันธุ์ของวัตถุดิบได้ แสดงให้เห็นว่า ทุกฝ่ายยังขาดองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ปัญหาในการจัดซื้อจัดหาพืชสมุนไพรส่งโรงงาน ยังมีเรื่องของความไม่แน่นอนของการตลาดหรือตลาดไม่นิ่ง กล่าวคือ โรงงานขนาดเล็ก ปริมาณการสั่งไม่สม่ำเสมอ ไม่แน่นอน ทำให้เกษตรกรไม่มีความมั่นใจ และจากการสำรวจความต้องการวัตถุดิบของโรงงานพบว่าวัตถุดิบไม่เพียงพอต่อความต้องการและวัตถุดิบหายาก

สำหรับผลิตภัณฑ์สมุนไพร พบว่าสถานประกอบการโรงงาน สถานผลิตยาแผนโบราณจำนวน 14 แห่ง และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล 4 คน รวม 28 คน (ผู้ตอบ สามารถตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ) หรือร้อยละ 90.0 มีการจำหน่ายโดย ขายปลีกและขายส่งในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 50.0 ขายปลีกและส่งนอกจังหวัดเชียงใหม่ตามที่มีลูกค้าสั่งซื้อ ร้อยละ 40.0 ส่งไปขายตามที่ต่าง ๆ เช่น

คลินิก โรงพยาบาลเอกชน และร้านค้าในเมืองเชียงใหม่ ร้อยละ 15.0 สั่งจ่ายให้แก่ผู้ป่วยใน โรงพยาบาล และ/หรือขายให้กับผู้มาใช้บริการในโรงพยาบาล และอีกร้อยละ 10.0 นำไปขายตาม งานมหกรรมหรือชุมนุมของกลุ่มต่าง ๆ มูลค่าการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพรระดับโรงงาน อุตสาหกรรมต่อปีในปี 2548 คิดเป็น 1,300,000-700,000 บาท ระดับสถานผลิตยาแผนโบราณ ขนาดเล็ก (ผลิตแบบอุตสาหกรรมในบ้านเครื่องจักรไม่เกิน 10 แรงม้า) คิดเป็น 300,000 บาท

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพร ที่กลุ่มผู้ให้บริการด้านการรักษาสุขภาพนำมา ให้บริการ (ผู้ตอบได้แก่กลุ่มสปา 11 คน ผู้ให้บริการนวด 8 คน เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล 4 คน หมอ พั่นบ้าน 22 คน รวม 45 คน ผู้ตอบตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ) พบว่า ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 92.3 ให้บริการ หรือจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป รองลงมา คือ ร้อยละ 88.5 ให้บริการแก่ผู้ป่วยหรือ คนไข้ที่มาใช้บริการ และร้อยละ 50.0 นำผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรไปจำหน่ายในงานมหกรรม หรืองานชุมนุมต่าง ๆ ร้อยละ 26.9 จำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว และร้อยละ 11.5 จำหน่ายปลีกและ ส่งภายในจังหวัด ร้อยละ 7.7 จำหน่ายปลีกและส่งนอกจังหวัด จากภาพรวมจะเห็นว่านอกจาก ผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรจะให้บริการด้านการรักษาสุขภาพแก่ผู้ป่วยหรือคนไข้ที่นำไปใช้โดยตรง แล้ว ยังมีความนิยมทั้งจากประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวในการซื้อหาผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพร เพื่อนำไปใช้ และเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้ให้บริการได้นำผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพร ไปจำหน่ายในงาน มหกรรมหรืองานชุมนุม รวมทั้งการจำหน่ายในลักษณะขายปลีกและขายส่งทั้งในและนอกจังหวัด แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการใช้ผลิตภัณฑ์หรือยาสมุนไพรที่เป็นเสมือนสินค้าเพื่อการจำหน่าย ทั่วไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved